

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Bc. Klára Jungwirthová

Víceslovná pojmenování v italštině

Multiword expressions in Italian language

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 1. ledna 2015

.....

Klára Jungwirthová

V první řadě bych chtěla poděkovat doc. Mgr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D. za jeho připomínky a laskavý přístup.

Děkuji také své mamince za podporu.

V neposlední řadě bych pak chtěla poděkovat Else, Daniele, Michele, Ivovi, Stefanovi, Matiasovi, Giorgiovi a dalším za pomoc a trpělivost při vyplňování dotazníku.

Tuto práci s láskou věnuji Stefanovi.

Klíčová slova (česky)

víceslovné pojmenování, italština, slovo tvorba, syntax, lexikum, syntagma, frazém, kolokace, kompozitum, korpus

Klíčová slova (anglicky):

multiword expression, Italian, word-formation, syntax, lexicon, syntagma, idiomatic expression, collocation, compound, corpus

Abstrakt

Tématem této práce jsou víceslovná pojmenování v italském jazyce. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

V teoretické části vymezíme pojmy víceslovné pojmenování, syntagma a frazeologická jednotka.

V praktické části pak názorně ukážeme, jak pevné jsou vazby mezi lexikologickými jednotkami tvořícími víceslovná pojmenování.

Na víceslovná pojmenování budou aplikována čtyři kritéria narušující jejich vnitřní kohezi (flexe hlavy, vložení modifikátorů hlavy, pronominalizace hlavy a dislokace či topikalizace hlavy).

Tyto změny budou ověřovány na korpusech italského jazyka a na vzorku rodilých mluvčích. V závislosti na poznatcích, které vytěžíme z tohoto výzkumu, rozhodneme, zda se daná víceslovná pojmenování svou vnitřní kohezí podobají spíše syntagmatům, či frazémům.

Abstract

The main topic of this thesis are the multiword expressions in the Italian language. The thesis is divided into two parts – the theoretical and the empirical part.

The theoretical part deals with the multiword expressions, the syntagmas and the idiomatic expressions.

In the empirical part the connections between the constituents of the multiword expressions will be researched.

Then four criteria will be on the multiword expressions applied (head inflection, insertion of the head's modifiers, pronominalisation of the head and dislocation and topicalization of the head).

These transformations will be verified with the aid of corpora and questionnaires.

Depending on the results of this research will be decided if the multiword expressions resemble the syntagmas or the idiomatic expressions.

OBSAH

1. Úvod.....	10
2. Víceslovná pojmenování.....	11
2.1. Víceslovná pojmenování vs. kolokace	12
2.2. Víceslovná pojmenování vs. kompozita	13
2.3. Typologie víceslovných pojmenování	14
2.3.1. Dělení víceslovných pojmenování v závislosti na jejich výstupním slovním druhu	14
2.3.1.1. Víceslovná pojmenování nominální (Le polirematiche nominali)	14
2.3.1.2. Víceslovná pojmenování pronominální (Le polirematiche pronominali).....	14
2.3.1.3. Víceslovná pojmenování verbální (Le polirematiche verbali)	15
2.3.1.4. Víceslovná pojmenování adjektivní (Le polirematiche aggettivali).....	16
2.3.1.5. Víceslovná pojmenování adverbální (Le polirematiche avverbiali).....	16
2.3.1.6. Víceslovná pojmenování adjektivní vs. víceslovná pojmenování adverbální	17
2.3.1.7. Víceslovná pojmenování předložková (Le polirematiche preposizionali)	17
2.3.1.8. Víceslovná pojmenování konjunktivní (Le polirematiche congiunzionali)	17
2.3.1.9. Víceslovná pojmenování interjekční (Le polirematiche interiettive)	18
2.3.2. Dělení víceslovných pojmenování v závislosti na hierarchii tvořících složek.....	18
2.3.2.1. Víceslovná pojmenování koordinační	19
2.3.2.1.1. Koordinační endocentrická	19
2.3.2.1.2. Koordinační exocentrická	19
2.3.2.2. Víceslovná pojmenování subordinační	19
2.3.2.2.1. Subordinační endocentrická.....	20
2.3.2.2.2. Subordinační exocentrická.....	20
2.3.2.3. Víceslovná pojmenování atributivní	20
2.3.2.3.1. Atributivní endocentrická	20
2.3.2.3.2. Atributivní exocentrická	20

3. Syntagma	21
3.1. Kritéria určující, že se jedná o syntagma	22
3.1.1. Il criterio dello spostamento	22
3.1.2. Il criterio della sostituibilità.....	23
3.1.3. Il criterio dell'enunciabilità in isolamento	23
3.1.4. Il criterio della coordinabilità	23
3.2. Tipologie syntagmat.....	23
3.2.1. SN: Sintagma nominale (syntagma jmenné)	24
3.2.2. SA: Sintagma aggettivale (syntagma adjektivní)	28
3.2.3. SV: Sintagma verbale (syntagma slovesné)	29
3.2.4. SAvv: Sintagma avverbiale (syntagma adverbialní)	30
3.2.5. SP: Sintagma preposizionale (syntagma předložkové)	31
4. Frazieologie a idiomatika.....	33
4.1. Základní rysy frazémů a idiomů	34
5. Praktická část: víceslovná pojmenování a míra jejich lexikalizace	37
5.1. Le polirematiche nominali	42
5.2. Le polirematiche verbali	64
5.3. Le polirematiche aggettivali.....	76
5.4. Závěry vyplývající z výzkumu.....	80
5.5. Omezení přesnosti výzkumu	82
6. Slovník použitých víceslovných pojmenování	83
7. Závěr	93
8. Riassunto.....	94
9. Résumé.....	96
10. Bibliografie	98
11. Přílohy.....	Errore. Il segnalibro non è definito.

tabulka č. 1. Nominální víceslovná pojmenování - přehled **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

tabulka č. 2 Verbální víceslovná pojmenování - přehled **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

tabulka č. 3 Adjektivní víceslovná pojmenování - přehled **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

tabulka č. 4 Výsledky výzkumu – nominální víceslovná pojmenování **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

tabulka č. 5 Výsledky výzkumu – verbální víceslovná pojmenování **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

tabulka č. 6 Výsledky výzkumu – adjektivní víceslovná pojmenování **Errorre. Il segnalibro non è definito.**

1. Úvod

V této práci se budeme zabývat víceslovným pojmenováním, jevem, který je v italské lingvistice zatím poměrně málo prozkoumaný.

Práce bude rozdělena na dvě části – na část teoretickou a na část praktickou.

V teoretické části se nejprve pokusíme vymezit pojem *víceslovná pojmenování*. Krátce se zaměříme také na pojmy *kolokace* a *kompozita*, se kterými mohou být víceslovná pojmenování na první pohled (opravdu však jen na první pohled) zaměnitelná.

Dále vymezíme pojmy *syntagma* a *frazém*.

Víceslovná pojmenování (*le polirematiche*) jsou, jak již jejich název napovídá, spojení dvou a více autonomních lexikálních jednotek, které mají za normálních okolností samostatný význam. Tato slovní spojení jsou však pro „jednotnost svého významu“ vnímána rodilými mluvčími jako jediné slovo.

Tak, jako jsou tvořící prvky „klasických“ slov (morfémy) pevně spojeny a dovolují jen malá narušení své vnitřní koheze, jsou i komponenty tvořící víceslovná pojmenování celkem pevně spojeny.

Tyto vazby ale nejsou ve všech případech tak pevné, jako je tomu u běžných slov. Jednotlivá víceslovná pojmenování se mírou své vnitřní soudržnosti (která bude jádrem zkoumání této diplomové práce) také poměrně dosti liší.

Na jedné straně mohou být vazby pojící komponenty víceslovných pojmenování pevné a prakticky „neproniknutelné“ (jako je tomu právě u frazémů a idiomů), na straně druhé mohou některá víceslovná pojmenování připomínat spíše již zmíněná syntagmata a dovolovat tak různá narušení své vnitřní koheze.

V praktické části se pokusíme určit, zda se víceslovná pojmenování podobají spíše syntagmatům, frazémům, či zda stojí někde uprostřed.

Aby bylo možné o tom rozhodnout, budou aplikována čtyři kritéria narušující vnitřní kohezi víceslovných pojmenování (flexe hlavy, vložení modifikátorů hlavy, pronominalizace a topikalizace či dislokace hlavy).

Abychom mohly (snad) objektivně posoudit, zda jsou tato narušení přijatelná, nebo ne, budeme je posuzovat nejprve s pomocí italských korpusů, posléze pomocí dotazníků na vzorku devíti rodilých mluvčích.

Uvědomujeme si, že jelikož bude pro tento výzkum použit především „lidský faktor“ v podobě dotazníků, nemůžeme přes veškeré snahy podat stoprocentní výsledky.

Doufáme však, že i přes toto omezení přinese tato práce do této poměrně málo prozkoumané oblasti nové poznatky.

2. Víceslovná pojmenování

Víceslovná pojmenování (*unità polirematiche*) jsou slovní spojení tvořená dvěma či více lexikálními jednotkami, která se chovají jako jediné slovo. Nevykazují však morfologické znaky, které jsou pro slova příznačné. Jak čeština, tak italština disponují více termíny k pojmenování tohoto jevu. Českým pojmem víceslovná pojmenování, ustálená pojmenování, sousloví odpovídají v italštině *unità polirematiche* nebo jen *polirematiche*, *composti sintagmatici*¹, *unità lessicali superiori*² nebo *lessemi complessi*³.

Přestože jsou víceslovná spojení tvořena více složkami, které mají za normálních podmínek autonomní význam, jsou rodilými mluvčími vnímána jako jediné slovo. S tím souvisí i jejich nekompozičnost, tzn. neplatí u nich Fregeho „princip kompozicionality“, podle kterého lze význam složeného výrazu odvodit z jednotlivých významů jeho složek. Tuto vlastnost sdílí s frazémy a idiomy.

Jednotlivé komponenty tvořící víceslovná pojmenování vykazují velkou soudržnost (touto soudržností se budeme zabývat v kapitole č.5), větší, než je tomu u volných syntagmat, kterým se svou strukturou podobají. Touto soudržností se podobají běžným slovům.

A právě díky své podobnosti se slovy, ale i se syntagmaty, se víceslovná pojmenování řadí na pomezí syntaxe a slovo tvorby.

¹ Scalise (1994)

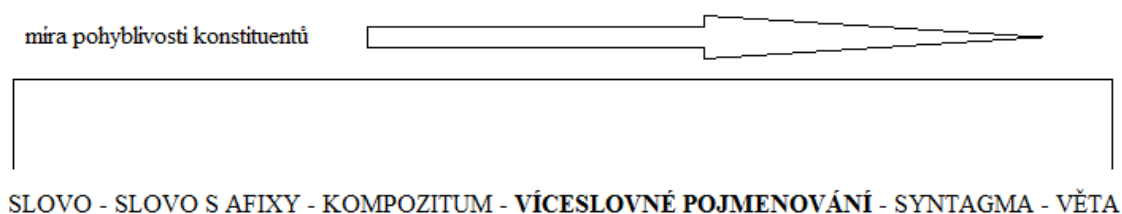
² Dardano (2005)

³ Voghera (1994)

Víceslovná pojmenování jsou velmi různorodá skupina, jednotlivá sousloví se liší některými vlastnostmi, jako například mírou aglutinace⁴.

Tento lingvistický jev je v italštině hojně zastoupen – podle De Maura v GRADITu⁵ na zhruba 360 000 lemmat a sublemmat připadlo asi 160 000 víceslovných pojmenování⁶.

Jak jsme již řekli, víceslovná pojmenování se řadí na pomezí syntaxe a slovo tvorby. Jejich komponenty jsou velmi soudržné, jednotlivá víceslovná pojmenování se ale mírou soudržnosti svých tvořících prvků liší. V každém případě ale, jak uvádí Voghera (2004)⁷, se tato slovní spojení na stupnici syntaktických jevů seřazených od nejvíce k nejméně soudržným (slovo → věta) mírou své soudržnosti (pohyblivosti) tvořících prvků (konstituentů) řadí mezi kompozita a volná syntagmata:

Jsou také známy případy, ve kterých z víceslovného pojmenování procesem univerbizace vzniká kompozitum (jako v případě *pomo d'oro* → *pomodoro*).

2.1. Víceslovná pojmenování vs. kolokace

Víceslovná pojmenování mohou být na první pohled zaměnitelná s tzv. kolokacemi.

Kolokace jsou kombinace slov (základové slovo + kolokát) podřízené jistým lexikálním restrikcím. Fakt, že má dané kontextové slovo (kolokát) daný význam závisí na tzv. základovém slovu, se kterým se pojí. Frekvence takového společného výskytu je pak vyšší, než je tomu u volných syntagmat. Příkladem kolokace může být *pioggia battente* (silný,

⁴ *l'agglutinazione* è „la saldatura di più elementi linguistici, avvenuta in modo da lasciar chiaramente riconoscibile la forma dei diversi componenti“ (Migliorini, B.: *Agglutinazione*, Enciclopedia Italiana Treccani, 1929)

⁵ *Grande dizionario italiano dell'uso*

⁶ Masini, F.: *Polirematiche*, Treccani Enciclopedia dell'Italiano, 2011

⁷ Grossmann - Rainer (2004)

doslova „bušící“, déšť), ve které se základové slovo *pioggia* pojí s kolokátem *battente* vyjadřujícím intenzitu deště, a to častěji, než s jinými jeho synonymy (např. *intensa*)⁸.

Zatímco jsou však složky tvořící víceslovná pojmenování spojené jak paradigmatickými, tak syntagmatickými vztahy, jsou složky kolokací spojeny jen paradigmaticky (jednotlivé složky nemohou být nahrazeny), syntagmatické vztahy jsou zde ale volnější (to znamená, že ze syntaktického hlediska s nimi může být manipulováno volněji, než je tomu u víceslovných pojmenování).

Velmi často jsou jak kolokace, tak víceslovná pojmenování tvořeny konstrukcemi obsahujícími sloveso + jméno.

Jako příklad uveďme *bandire un concorso* a *dare retta*.

Jelikož jsou v případě *bandire un concorso* (vyhlásit veřejnou soutěž) možné varianty jako *è stato bandito un concorso* či *bandire dei concorsi*, jedná se o kolokaci.

Konstrukce *dare retta* (věnovat pozornost; víceslovné pojmenování, v tomto případě konstrukce s kategoriálním slovesem) ale vykazuje silnější vnitřní vazby – proto není možná například pasivizace (**è stata data retta a lui*).

Naopak v případě kolokace *stendere un documento* (sepsat, vyhotovit listinu) jsou možné varianty jako: *stendere i documenti*, *stendere il documento*, *stendere molti documenti*, *stendere dei documenti...*⁹

2.2. Víceslovná pojmenování vs. kompozita

Jedním ze slovtvorných procesů italštiny je kompozice. Kompozicí vznikají dva druhy kompozit – *composti stretti* a *composti larghi*.

Composti stretti jsou ty druhy kompozit, které vznikly stažením formy původně dvouslovných pojmenování v důsledku toho, že a) jejich význam už nevyplýval zcela z významů jednotlivých složek (*gentildonna*, původně *gentile donna*) nebo b) byly tyto formy takto často používány (*benarrivato* – původně *bene arrivato*).

Composti larghi jsou takové druhy kompozit, jejichž konstituenty si zachovávají sémantickou a fonologickou individualitu (jako *vagone letto*). A právě s těmito druhy kompozit jsou víceslovná pojmenování na první pohled snadno zaměnitelná.

⁸ Ježek (2005)

⁹ Ježek (2005)

To, co je od víceslovných pojmenování odlišuje, je kompozičnost jejich významu - např. *nave cisterna* (tanker) je v první řadě „*una nave*” (loď) - a fakt, že jejich hlava může stát v hyponymní (významově podřízené), nebo v hyperonymní (významově nadřazené) pozici.

Víceslovná pojmenování naopak tyto charakteristiky nevykazují - např. *anima gemella* (spřízněná duše) není „*un'anima*”.

2.3. Typologie víceslovných pojmenování

V této kapitole si rozdělíme víceslovná pojmenování v závislosti na: 1) jejich výstupním slovním druhu¹⁰ a 2) hierarchii jejich tvořících složek¹¹

2.3.1. Dělení víceslovných pojmenování v závislosti na jejich výstupním slovním druhu

Víceslovná pojmenování můžeme rozdělit do osmi základních skupin v závislosti na jejich výstupním slovním druhu. Mluvíme zde o výstupním slovním druhu, protože jednotlivá víceslovná pojmenování řadící se do skupiny daného slovního druhu nemusí vždy slovo tohoto slovního druhu obsahovat – plní tedy funkci daného slovního druhu jen ze sémantického hlediska, nikoliv však z hlediska morfologického (např. víceslovné pojmenování *alla mano* je tvořeno předložkou a substantivem, plní ale funkci adjektiva – *persona alla mano*, či adverbia – *essere alla mano*).

2.3.1.1. Víceslovná pojmenování nominální (Le polirematiche nominali)

Tento druh víceslovných pojmenování je v italském jazyce zastoupen nejhojněji - tvoří více než 98% všech víceslovných pojmenování zastoupených v LIP^{12 13}

Většinou se jedná o spojení:

- 1) substantiva a adjektiva (*anima gemella, guerra fredda, aria aperta*)
- 2) substantiva a předložkového syntagmatu (*luna di miele, sala da pranzo*)

¹⁰ Grossmann – Rainer (2004)

¹¹ Štichauer (2007)

¹² LIP = *Lessico di frequenza dell'italiano parlato* (frekvenční korpus mluvené italštiny)

¹³ Grossmann – Rainer (2004)

- 3) adjektiva a substantiva (*doppio senso, terza età*)
- 4) dvou substantiv (*conferenza stampa, effetto serra*)

2.3.1.2. Víceslovná pojmenování pronominální (Le polirematiche pronominali)

Většinou se jedná o silně aglutinovaná víceslovná pojmenování v pokročilém stupni univerbizace¹⁴.

Jedná se většinou o spojení:

- 1) zájmena + adjektiva / adjektiva + zájmena (*qualche cosa, gran che, tutt'altro*)
- 2) adverbia + zájmena nebo zájmena + adverbia (*chissà chi, chi più chi meno*)
- 3) zájmena + slovesného syntagmatu (*checcché sia, che so io*)
- 4) členu + zájmena (*lo stesso*)
- 5) prepozice + zájmena (*di tutto, di più*)
- 6) zájmena + spojky + zájmena (*questo e quello*)

Některé z nich mohou existovat i ve stažené formě (*chicchessia*).

2.3.1.3. Víceslovná pojmenování verbální (Le polirematiche verbali)

Slovesná víceslovná pojmenování mají v pozici hlavy sloveso. Jak uvádí Voghera¹⁵, setkáváme se u této skupiny s velkým množstvím sloves, která se při tvoření víceslovných pojmenování často opakují.

Jedná se o slovesa: *alzare, andarci, aprire, avere, battere, buttare, cadere, cambiare, correre, dare, dire, entrare, esserci, fare, farsi, forzare, gettare, giocare, lasciare, levare, levarsi, mandare, mangiare, mettere, parlare, passare, perdere, perdersi, pigliare, porre, portare, prendere, prendersi, reggere, reggersi, rendere, restare, ridurre, rimettere, rompere, saltare, sapere, saperla, saperne, stare, stringere, tagliare, tendere, tenere, tirare, vedere, venire*.

¹⁴ Grossmann – Rainer (2004)

¹⁵ Grossmann – Rainer (2004)

Jak dále uvádí Voghera¹⁶, jedná se většinou o slovesa polysémická. Díky této „sémantické vágnosti“ jsou tato slovesa často používána jako kategoriální slovesa (zejména slovesa *avere* a *fare*).

Víceslovná pojmenování se slovesem v pozici hlavy jsou většinou spojení:

- 1) slovesa + determinantu + substantiva (*dare buca, fare luce, perdere la testa*)
- 2) slovesa + předložkového syntagmatu (*prendere con le molle, fire in faccia*)
- 3) slovesa + adverbia (*andare via, tenere dietro*)¹⁷
- 4) slovesa + adjektiva (*stare fresco, uscire pazzo*)

2.3.1.4. Víceslovná pojmenování adjektivní (Le polirematiche aggettivali)

Zvláštní druh víceslovných pojmenování tvoří tzv. víceslovná pojmenování adjektivní, jejichž hlavu netvoří vždy adjektivum. Tato víceslovná pojmenování jsou často adjektivy jen ze sémantického hlediska, ne z hlediska morfologického. Tuto skupinu tedy tvoří:

- 1) předložková syntagmata (prepozice + adjektivum; prepozice + substantivum) – *in bianco, alla mano, in bollo*
- 2) substantivum + spojka + substantivum – *acqua e sapone, andata e ritorno*
- 3) adjektivum + adjektivum – *papale papale*
- 4) substantivum + substantivum – *terra terra*

2.3.1.5. Víceslovná pojmenování adverbiální (Le polirematiche avverbiali)

S podobnou situací jako u adjektivních víceslovných pojmenování se setkáváme i u víceslovných pojmenování adverbiálních. I v tomto případě jsou často tato víceslovná pojmenování adverbiem jen ze sémantického hlediska, ne však z hlediska morfologického.

Jedná se o spojení:

¹⁶ Grossmann – Rainer (2004)

¹⁷ slovesa zastoupená v této skupině jsou často považována za tzv. *verbi sintagmatici* (Grossmann-Rainer (2004)) podobající se anglickým *phrasal verbs* (*andare su/giù, via, venire addosso/fuori/indietro*). Podle Voghery (Grossmann-Rainer (2004)) se tato spojení ale nijak neliší od ostatních druhů víceslovných pojmenování.

1) prepozice + (determinantu) + substantiva/adjektiva – *a caldo, a occhio, a rate, al verde, alla pari, al nero, a tutta birra, a viso aperto, di cuore, in contante, in nero, in proprio, in buona fede, sulla carta, in senso lato*

2) prepozice + substantiva + prepozice + substantiva/adjektiva¹⁸ – *di punto in bianco, a portata di mano, in fin dei conti, a pie' di pagina, di anno in anno*

3) substantiva + předložkového syntagmatu – *pancia all'aria, porta a porta*

4) adverbia + prepozice + adverbia – *su per giù, lì per lì, giù di lì*

5) adverbia + adverbia – *così così, meno male*

6) adverbia + spojky + adverbia – *più o meno, bene o male*

2.3.1.6. Víceslovná pojmenování adjektivní vs. víceslovná pojmenování adverbální

Některá adjektivní víceslovná pojmenování mohou v jistých situacích plnit funkci víceslovných pojmenování adverbálních (jedná se především o případy tvořené předložkovým syntagmatem, nebo spojením dvou adjektiv), jako například:

alla mano:

→ *persona alla mano* (adjektivum)

→ *essere alla mano* (adverbium)

in bianco:

→ *pasta in bianco* (adjektivum)

→ *mangiare in bianco* (adverbium)

2.3.1.7. Víceslovná pojmenování předložková (Le polirematiche preposizionali)

Jedná se o spojení prepozice (nejčastěji *di* a *a*¹⁹) a jiného slovního druhu, jako například:

1) prepozice + substantivum + prepozice – *nell'arco di, a norma di*

2) adverbium + prepozice – *assieme a, prima di*

¹⁸ v tomto případě plní často první předložkové syntagma funkci předložkového výrazu, jako v případě *a dispetto dei santi, in via di sviluppo, a portata di mano...* (Grossmann – Rainer (2004))

¹⁹ v některých případech mohou být použity libovolně obě tyto předložky (*a/in difesa di...*) aniž by víceslovné pojmenování změnilo význam. V jiných případech se při změně předložky význam mění (*a/per/su istanza di*)

- 3) substantivum + prepozice – *riguardo a, rispetto a*
- 4) (prepozice) + zájmeno + prepozice – *quanto a, in quanto a*

2.3.1.8. Víceslovná pojmenování konjunktivní (Le polirematiche congiunzionali)

V tomto případě jsou nejčastějšími druhy spojení:

- 1) adverbia + *che* – *dopo che, salvo che, prima che, tanto che*
- 2) spojky + *che* – *nonostante che*
- 3) předložkového syntagmatu + *che* – *a parte che, in modo che, nel caso che*
- 4) věty + *che* – *fermo restando che, sta di fatto che*
- 5) předložkového syntagmatu + vztažného zájmena – *nella misura in cui*
- 6) (prepozice) + zájmena – *in quanto, per quanto*

2.3.1.9. Víceslovná pojmenování interjekční (Le polirematiche interiettive)

Nejčastějšími druhy těchto víceslovných pojmenování jsou:

- 1) adjektivum + substantivum – *buone cose, che palle, porca miseria, santo cielo*
- 2) substantivum + adjektivum – *madonna santa, mamma mia*
- 3) substantivum + substantivum – *mondo boia, mondo cane*
- 4) citoslovce + předložkové syntagma – *buonanotte al secchio, grazie al cielo*
- 5) prepozice + substantivum – *alla faccia, per fortuna*
- 6) prepozice + substantivum + předložkové syntagma – *in bocca al lupo, in nome del cielo*
- 7) slovesné syntagma – *ben detto, ben fatto*
- 8) sloveso + substantivum – *apriti cielo*

2.3.2. Dělení víceslovných pojmenování v závislosti na hierarchii tvořících složek²⁰

Víceslovná pojmenování můžeme rozdělit rovněž v závislosti na hierarchii jejich tvořících složek, a to na víceslovná pojmenování **koordinační**, **subordinační** a **atributivní**.

Jednotlivé skupiny lze dále rozdělit podle toho, zda obsahují, či neobsahují řídicí člen – tzv. hlavu, a to na endocentrická a exocentrická.

Endocentrická víceslovná pojmenování jsou spojení, u nichž jeden člen (v některých případech i více členů) je vždy řídicí (např. *conferenza stampa*).

Exocentrická víceslovná pojmenování tento řídicí člen neobsahují (*acqua e sapone*).

2.3.2.1. Víceslovná pojmenování koordinační

Víceslovná pojmenování koordinační vznikají sloučením dvou substantiv, která jsou buď postavená vedle sebe (juxtaponovaná) nebo spojená spojkou *e*²¹.

2.3.2.1.1. Koordinační endocentrická

Tento druh víceslovných pojmenování může být kombinací dvou substantiv, případně dvou substantiv spojených slučovací spojkou *e*.

Příkladem tohoto druhu víceslovných pojmenování může být *bene rifugio* či *parola chiave* nebo spojení obsahující dvě hlavy – *giornale-radio* či *studente-lavoratore*.

2.3.2.1.2. Koordinační exocentrická

Jako v předchozím případě, i tuto skupinu tvoří kombinace dvou substantiv nebo dvou substantiv spojených spojkou *e*.

Patří sem spojení jako: *madre-figlio* či *mente-cervello*. Jsou to spojení, u kterých pomlčka stojí na místě předložky „*tra*“ (mezi), tedy místo *rapporto madre figlio* by mohlo stát *rapporto tra madre e figlio*.

Dále sem patří spojení typu *acqua e sapone* či *andata e ritorno*. Jak uvádí Štichauer (2007), jsou tato spojení spíše frazémy, a to především ta spojení, jejichž význam není kompozicionální, jako právě v případě spojení *acqua e sapone* – *ragazza acqua e sapone*

²⁰ Štichauer (2007)

²¹ Štichauer (2007)

(doslova „dívka voda a mýdlo“), které se používá k označení dívky, která se nelíčí, oplývá však přirozenou krásou.

2.3.2.2. Víceslovná pojmenování subordinační

Do této skupiny patří taková spojení, mezi nimiž existuje subordinační vztah. Jedná se o kombinace dvou substantiv nebo dvou substantiv spojených předložkou *di* nebo *a* (v případě endocentrických spojení), nebo (v případě exocentrických spojení) spojení slovesa a dalšího slovního druhu, který se zde chová jako jeho komplement.

2.3.2.2.1. Subordinační endocentrická

Subordinační endocentrická víceslovná pojmenování jsou takové kombinace substantiv, které jsou buď spojeny předložkou *di* či *a* (*atto d'ufficio, addetto ai lavori, diritto d'autore*) nebo kombinace dvou substantiv, které sice předložku *di* neobsahuje, ale po jejímž dosazení mezi tato dvě substantiva si zachovává víceslovné pojmenování původní význam (*rimborso spese, conferenza stampa, effetto serra*).

2.3.2.2.2. Subordinační exocentrická

Do této skupiny patří spojení slovesa a substantiva; slovesa, předložky a substantiva; slovesa a adjektiva; slovesa a adverbia, jako například *fare luce, piantare in asso, uscire pazzo, stare fresco*.

2.3.2.3. Víceslovná pojmenování atributivní

Víceslovná pojmenování atributivní jsou spojení substantiva a adjektiva, kde adjektivum plní funkci atributu (přívlastku) a rozvíjí (modifikuje) substantivum.

2.3.2.3.1. Atributivní endocentrická

Patří sem víceslovná pojmenování jako *beni culturali, alta tensione, anno liturgico, giusta causa*.

2.3.2.3.2. Atributivní exocentrická

Do této skupiny patří ta víceslovná pojmenování, která jsou zároveň metonymickými výrazy – slouží k referenci k osobám (či zvířatům) na základě vztahu část-celek²².

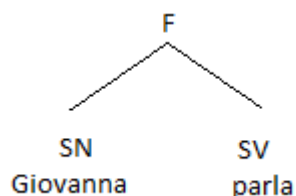
Patří sem spojení typu *viso pallido* či *bocca aperta*.

3. Syntagma

Pojem syntagma (z řeckého *σύνταγμα*, spojení) má své kořeny ve strukturalismu. Do lingvistiky jej zavedl Ferdinand de Saussure jakožto termín označující kombinaci dvou nebo více následných jednotek (např. francouzské „*re-lire*” znovu číst, „*contre tous*“ proti všem...) ²³ spojených syntagmatickými vztahy.

Dnes je syntagma chápáno jako syntaktická jednotka nižšího řádu, než je věta, tvořená jedním nebo více výrazy²⁴ spojenými syntagmatickým vztahem, přičemž jeden člen této skupiny je vždy řídící podle teorie x-bar. Takovému členu říkáme hlava syntagmatu²⁵. Na hlavu se vážou další složky syntagmatu, které ji rozvíjí. Tyto rozvíjející složky se nazývají modifikátory.

Syntagma může být rovněž tvořeno pouze jedním členem - hlavou - bez dalších rozvíjejících prvků. Příkladem výskytu takového syntagmatu je například věta *SN[Giovanna] SV[parla]*.

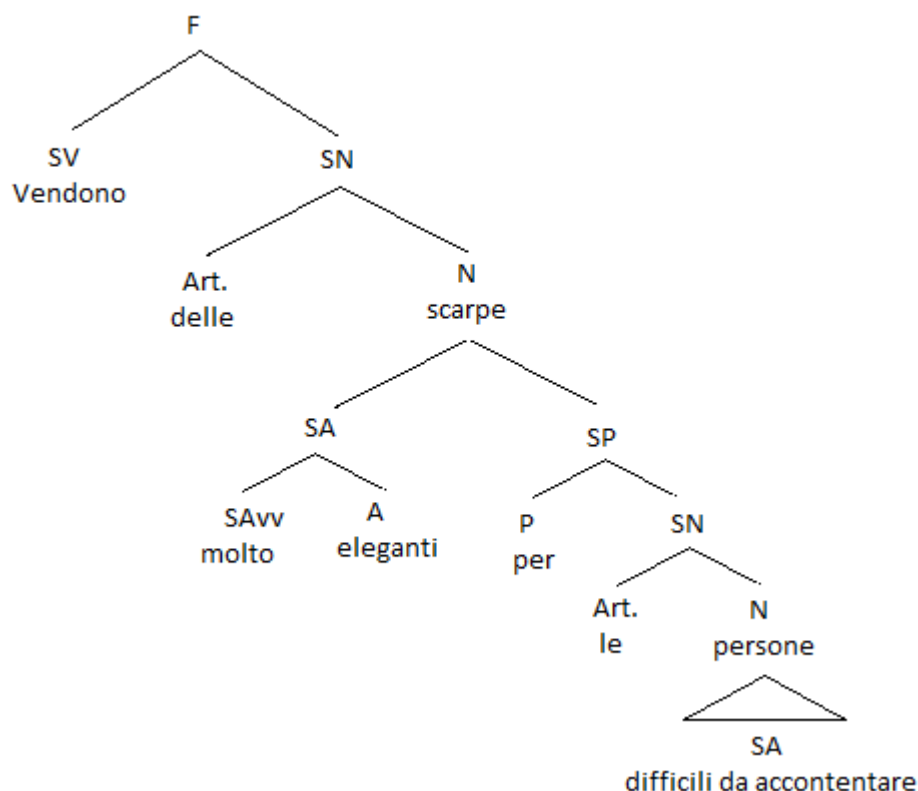
²² Štichauer (2007)

²³ Saussure (1996)

²⁴ Někteří lingvisté definují syntagma jako „spojení dvou a více výrazů“ (viz např. Hamplová (2004)). Jak ale uvidíme dále, některé druhy syntagmat mohou být tvořeny hlavou bez dalších modifikátorů, proto v této práci definujeme syntagma jako spojení „jednoho či více prvků spojených syntagmatickými vztahy“.

²⁵ Hamplová (2004)

Modifikátory některých syntagmat mohou dále tvořit další syntagmata obsažená v syntagmatu jim nadřazeném, jako například ve větě „*Vendono delle scarpe molto eleganti per le persone difficili da accontentare*²⁶“, kde *delle scarpe molto eleganti per le persone difficili da accontentare* je nominální syntagma s hlavou *scarpe*, jejíž modifikátory tvoří další na ni napojená syntagmata.

Jak již bylo zmíněno, některá syntagmata mohou být tvořena jen hlavou bez dalších modifikátorů. Takovým syntagmatům říkáme endocentrická syntagmata. Pokud by odstraněním modifikátorů od hlavy syntagmatu došlo ke ztrátě smyslu věty, je syntagma exocentrické. Takovým způsobem se chová především syntagma předložkové.

3.1. Kritéria určující, že se jedná o syntagma

Podle Salvi – Vanelli (2004)²⁷ existují čtyři základní pravidla určující, zda daný sled slov ve větě tvoří (či netvoří) syntagma.

²⁶ Salvi – Vanelli (2004), str. 126

²⁷ Salvi – Vanelli (2004)

3.1.1. Il criterio dello spostamento

I po změně slovosledu se jednotlivá syntagmata budou ve větě pohybovat společně. Není tedy možné pohybovat s jednotlivými slovy a oddělit je tak od zbylých částí syntagmatu, aniž by věta ztratila smysl či původní význam:

- *Domani arriva l'amico di Giovanni.*
- *L'amico di Giovanni arriva domani*

Na výše uvedeném příkladu vidíme, že *l'amico di Giovanni* je syntagmatem. Naopak spojení slov *Giovanni arriva* netvoří syntagma, a proto ho nemůžeme ve větě přemístit společně jako syntagma (**L'amico domani di Giovanni arriva*).

3.1.2. Il criterio della sostituibilità

Jestliže může být spojení slov nahrazeno proformou²⁸, jedná se o syntagma.

Ve větě *Domani arriva l'amico di Giovanni* můžeme "*l'amico di Giovanni*" nahradit osobním zájmenem *lui* – *Lui arriva domani*.

Stejně tak syntagma *dal suo amico* ve větě *Porto Piero dal suo amico* můžeme nahradit příslovcem místa *ci* – *Ci porto Piero*.

3.1.3. Il criterio dell'enunciabilità in isolamento

Podle tohoto kritéria může syntagma stát odděleně jako samostatná výpověď.

(*Chi arriva domani?*) – *L'amico di Giovanni*

3.1.4. Il criterio della coordinabilità

Slova tvořící syntagmata se slučují jako ve větě „*Quel ragazzo e l'amico di Giovanni arrivano domani*”. Slova, která spolu syntagma netvoří, sloučit nemůžeme (**L'amico di Giovanni arriva e di Maria parte domani*).

²⁸ proforma neboli substitut nahrazuje větný člen

3.2. Typologie syntagmat

Jak již jsme řekli, syntagma je spojení jedné nebo více složek, které obsahuje řídící složku – tzv. hlavu. Hlava je nositelem sémantického významu, je to tedy člen, díky němuž věta neztratí smysl ani po odstranění ostatních rozvíjejících složek syntagmatu (modifikátorů). Hlavu tvoří určité slovní druhy, po kterých nesou jednotlivá syntagmata svůj název. Slovní druhy, které mají schopnost tvořit hlavu syntagmatu, jsou zpravidla: substantivum tvořící syntagma jmenné, adjektivum tvořící syntagma adjektivní, verbum tvořící syntagma slovesné, prepozice tvořící syntagma předložkové a adverbium tvořící syntagma adverbální.

Salvi – Vanelli (2004) zmiňuje rovněž tzv. „*pro-sintagmi*” tvořené osobními zájmeny.

Tato zájmena často zastupují substantivum s jeho modifikátory, jako například ve větě:

Vedi quel ragazzo con la felpa blu? Lo hanno appena derubato.

3.2.1. SN: Sintagma nominale (syntagma jmenné)

Prvním druhem syntagmatu, kterým se budeme zabývat, je jmenné syntagma, jehož hlavní řídící složkou a složkou určující syntaktickou funkci celého syntagmatu je obvykle podstatné jméno. Podstatné jméno zde tedy plní funkci hlavy syntagmatu.

Například ve větě *Ho comprato* _{SN}[*una casa nuova*], *una casa nuova* je jmenné syntagma, „*casa*” je hlava jmenného syntagmatu.

Funkci hlavy jmenného syntagmatu mohou převzít také jiné slovní druhy, jako například²⁹:

- Adjektiva: *il materno è centrale nell'opera di Colette*
- Adverbia: *qui è molto bello*
- Infinitivy: *(lo) stirare non è il mio forte*
- Spojky: *il tuo però è pretestuoso*
- Propozice: *il fatto che tu non mi abbia detto niente mi sconcerta*

Jméno v SN naopak nemohou zastupovat:

²⁹ De Roberto, E.: Sintagma nominale, Treccani, Enciclopedia dell'italiano (2011)

- členy: **la cammina*
- předložky: **di studia*

Hlava může v SN stát samostatně, ale často bývá doplněna modifikátory (prenominálními či postnominálními).

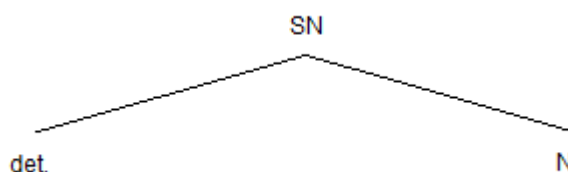
Funkci modifikátoru mohou nést determinanty (určitý a neurčitý člen, některé druhy adjektiv), propozice či další syntagmata aj.

Nyní se podíváme podrobněji na modifikátory jména:

Determinanty:

Mezi determinanty SN řadíme člen určitý, neurčitý a dělivý; ukazovací, tázací a zvolací adjektiva a kvantifikátory. Členy a ukazovací, tázací a zvolací adjektiva se v jednotlivých SN vzájemně vylučují (**questo il libro*). Naopak kvantifikátor může stát v SN společně se členem určitým či neurčitým, nebo ukazovacím adjektivem či tázacím či zvolacím adjektivem (*questi tre ragazzi, il primo libro, una seconda possibilità*).

Determinanty stojí vždy v prenominální pozici. S hlavou SN se shodují v rodě a čísle.

Členy jako modifikátory hlavy SN:

Il treno parte alle sei.

Dammi un attimo.

Volevo comprare delle mele.

Ukazovací adjektiva (*questo, quello, codesto* a jejich příslušné formy feminina a plurálu) jako modifikátory hlavy SN:

Mi piace quest'idea.

L'altra sera ho messo quel vestito.

Perciò lascia codesto intento. (CORIS)

Tázací a zvolací adjektiva (*quale, -i; quanto, -a, -i-e, che*) jako modifikátory hlavy SN³⁰

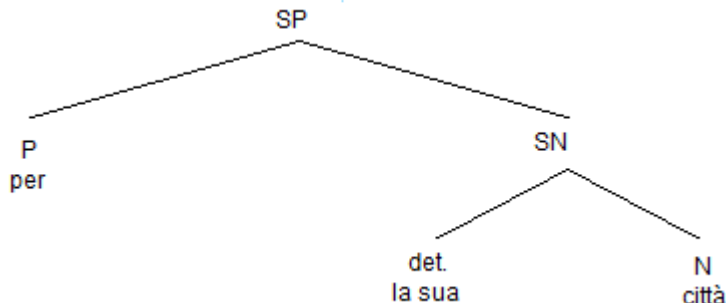
Che/quale libro ti è piaciuto di più?

Che/quanta fatica ho fatto!

Syntagmata v pozici modifikátorů hlavy SN

Pokud je jmenné syntagma SN modifikováno dalšími syntagmaty, tato syntagmata se nacházejí uvnitř řídicího SN. Může jimi být například syntagma adjektivní SA - *SN[i SA[bei] libri]* či syntagma předložkové SP.

Samotné SN může být ale také součástí jiného jemu nadřazeného syntagmatu (*lavora SP[per SN[la sua città]]*).

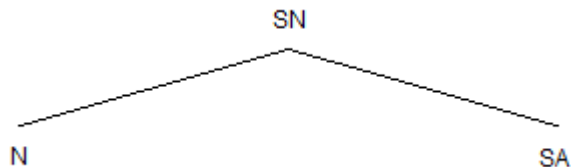

Syntagma nominální SN jako modifikátor hlavy SN:

Hlava SN může být modifikována dalším nominálním syntagmatem. Jedná se především o SN v parentetické postnominální pozici (*Giovanni, l'amico di Pietro*). V prenominální pozici se nacházejí SN jako modifikátory, pokud hlava označuje např. vlastní jméno (*il dottor Bianchi*).

Syntagma adjektivní SA jako modifikátor hlavy SN:

³⁰ Salvi - Vanelli (2004)

Syntagma adjektivní je takové syntagma, v němž funkci hlavy syntagmatu zastává adjektivum. Toto adjektivum se shoduje v rodě a v čísle s hlavou SN.

Jako modifikátor hlavy SN se SA nejčastěji nachází v postnominální pozici, ve které mívá denotativní význam.

$_{SN}$ [un libro $_{SA}$ [bello e interessante]]

Pokud se SA objeví v SN v prenominální pozici, slouží jako determinant a mění sémantický význam věty. Obvykle mívají význam konotativní.

*Accanto a quello di Jean fa bella mostra di sé (...)*³¹

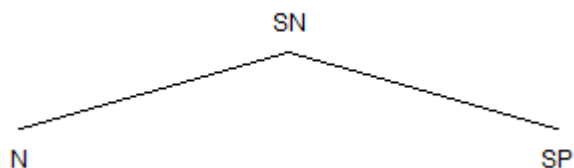
V prenominální pozici se nemohou objevit adjektiva určující formu (*quadrato, rotondo...*), barvu (kromě např. *bianca neve, nera notte...*), národnost či příslušnost (*italiano, milanese, settentrionale*)³².

Adjektivum může v SN stát také současně v prenominální a v postnominální pozici. Zatímco adjektivum v postnominální pozici se váže jen ke jménu, adjektivum v prenominální pozici se váže jak je jménu, tak k adjektivu v postnominální pozici. Salvi-Vanelli (2004) uvádí, že v SN *un grande scrittore francese* – „francese“ odkazuje jen na „scrittore“, kdežto adjektivum „grande“ odkazuje jak na „scrittore“, tak na „francese“.

Syntagma předložkové SP jako modifikátor hlavy SN:

³¹ CORIS

³² Salvi – Vanelli (2004)

Syntagma předložkové SP je takové syntagma, u něhož funkci hlavy plní předložka. Pokud se SP nachází uvnitř SN, často se chová jako komplement N, podobně, jako je tomu u komplementů (argumentů) slovesa ve větě. Příkladem může být *la partenza di Gianni per l’America* (*Gianni è partito per l’America*)³³.

Propozice jako modifikátor hlavy SN:

Mezi modifikátory SN mohou patřit i různé propozice.

Jak uvádí Salvi – Vanelli (2004), často bývají propozicemi modifikována jména odvozená od sloves a sémanticky na ně vázaná. Např. z: „*l’hanno condannato a vivere in esilio*“ se stává SN modifikované propozicí *la condanna di vivere in esilio*.

Jména mohou být rovněž modifikována extranukleárními propozicemi (*l’arrivo di Carlo mentre stavamo partendo ci ha rallegrato*).

Nominální syntagma může ve větě zastupovat různé syntaktické funkce. Může být podmětem či přímým předmětem, uvnitř předložkového syntagmatu pak může fungovat jako komplement předložky.

SN se ve funkci podmětu nachází v nepříznačném slovosledu před predikátem. Za predikátem se nachází jen v případě, že tvoří réma výpovědi (*è stato Giovanni*).

SN ve funkci předmětu obvykle ve větě následuje za predikátem. V případě, že jeho pozice je před predikátem, jedná se buď o dislokaci vlevo (*il regalo l’ho comprato per loro*), nebo o kontrastivní topikalizaci (*l’inglese voglio studiare, non la matematica*).

³³ Salvi – Vanelli (2004)

3.2.2. SA: Sintagma aggettivale (syntagma adjektivní)

Adjektivní syntagma SA je dalším příkladem endocentrického syntagmatu. Hlavou je zde adjektivum, a to buď stojící samostatně, nebo modifikováno adverbiem (nebo adverbiálním syntagmatem) či komplementy.

Pokud se nachází SA ve větě jako součást jiného syntagmatu, může zaujímat tyto syntaktické funkce:

- predikativní funkci – v takovém případě závisí SA na slovesném syntagmatu (*sembra stanco*)
- atributivní funkci – v atributivní funkci závisí na jmenném syntagmatu (*un libro interessante*)

Jak již bylo zmíněno, SA může být modifikováno adverbiem či adverbiálním syntagmatem.

Mezi adverbia mající schopnost modifikovat SA patří:

- adverbia množství (*molto, tanto, più, meno...*)
Některá z těchto adverbií (*più, meno*) tvoří komparativ a superlativ.

- Tzv. *focalizzatori*³⁴ (*proprio, solo, anche, così*) - *proprio simpatico*

Modifikátorem SA může být i kombinace těchto dvou typů adverbií (*proprio così simpatico*).

3.2.3. SV: Sintagma verbale (syntagma slovesné)

Syntagma slovesné je tvořeno určitým slovesným tvarem (složeným nebo jednoduchým) a na něm závislým větným členem³⁵. Hlavou tohoto syntagmatu je sloveso.

Ve větě *Pietro_{SV} [legge un giornale]* je *legge un giornale* slovesným syntagmatem a *legge* hlavou tohoto syntagmatu.

SV je predikátem věty.

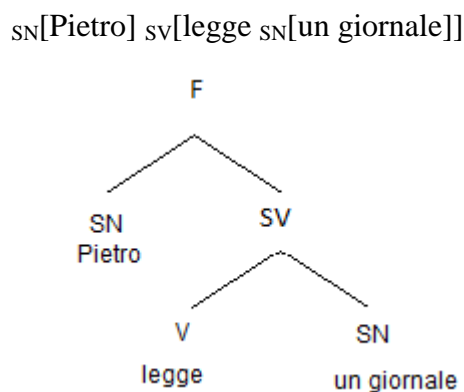
Slovesné syntagma může být tvořeno pouze hlavou (slovesem) pokud je toto sloveso avalenční (*piove*) nebo jednovalenční (*Pietro dorme*), nebo může být sloveso doplněno o

³⁴ Salvi – Vanelli (2004)

³⁵ Hamplová (2004)

argumenty v závislosti na jeho valenci (například *un giornale* ve větě *Pietro legge un giornale*). Tyto argumenty tvoří další syntagmata závislé na SV:

nominální syntagma:

adjektivní syntagma: *Il libro* _{SV}[*risulta* _{SA}[*interessante*]]

předložkové syntagma: *Pietro* _{SV}[*va* _{SP}[*a casa*]]

adverbiální syntagma: *Pietro* _{SV}[*torna* _{SAVV}[*in fretta*]]

3.2.4. SAVV: Sintagma avverbiale (syntagma adverbiální)

Adverbiální syntagma SAVV je syntagma, jehož hlavou je adverbium. Hlava SAVV, na rozdíl od hlavy ostatních syntagmat, stojí většinou samostatně, bez dalších modifikátorů (*parla lentamente*). Jediným možným modifikátorem SAVV je adverbium, které se nachází vždy před SAVV (*parla* _{SAVV}[*molto* *lentamente*]). V případě některých adverbii může stát na místě modifikátoru také předložkové syntagma (_{SAVV}[*diversamente* _{SP}[*dai tuoi desideri*]]).

Adverbia na *–mente* nemohou být zároveň hlavou SAVV a modifikátorem toho samého syntagmatu (? *estremamente velocemente*).

SAVV může ve větě zastupovat různé syntaktické funkce, a to v závislosti na druhu adverbia, které tvoří hlavu daného SAVV:

Salvi – Vanelli (2004) řadí adverbia do následujících kategorií, v závislosti na syntaktických funkcích, která zastupují ve větě

- „verbální” adverbia – slouží jako modifikátory slovesa nebo slovesného syntagmatu (*si comporta bene, parla seriamente*)

- adverbia množství (*poco, molto, appena, particolarmente...*) nebo stupně (*più, meno*) mohou modifikovat adjektiva nebo jiná adverbia - *molto felice, meno velocemente*
- tzv. „*focalizzatori*“ – mají restriktivní nebo zdůrazňující funkci (*proprio, anche, soltanto, quasi*) – mohou modifikovat SA (*proprio famoso*), SA_v (*soltanto così*), SN (*anche Maria*), SP (*solo per lui*)
- tzv. „*frasali*“ (příslovce vztahující se k obsahu celé věty³⁶) ze syntaktického hlediska nemohou být považovány za modifikátory, ale fungují spíše jako parenteze. (*Purtroppo è andata così*).
- adverbia místa a času:
 - mají vlastnosti jmenných syntagmat, díky kterým mohou fungovat jako subjekt (*oggi è il più bel giorno della mia vita*) nebo přímý předmět (*aspetto domani con grande ansia*)
 - mohou fungovat jako argumenty slovesa (*l'ho messo qui*) nebo jako adjunkty (*parto domani per Parigi*)

3.2.5. SP: Sintagma preposizionale (syntagma předložkové)

Hlavou předložkového syntagmatu SP je předložka doplněná o jeden modifikátor ((nejčastěji je doplněná jmenným syntagmatem). SP nemůže být tvořeno jen předložkou, aniž by věta ztratila smysl (samostatně může stát jen v některých případech předložka sekundární, jak si ukážeme níže).

SP je tedy syntagma exocentrické.

Hlavou SP může být:

předložka primární (vlastní) (*preposizioni proprie*) - *di, a, da, con, su, per, tra/fra* musí být nutně doplněny o komplement.

předložka sekundární (nevlastní) (*preposizioni improprie*) - *dietro, avanti, sopra, sotto, dopo* atd. mají explicitnější sémantický význam, mohou stát samostatně, pokud plní jiné funkce, například funkci adverbia.

Salvi – Vanelli (2004) v tomto případě mluví o „tranzitivním a intranzitivním použití“ těchto předložek.

³⁶ Hamplová (2004)

Pokud jsou použity tranzitivně, tvoří hlavu SP. *Ci vediamo dopo pranzo.*

Při intranzitivním použití tvoří adverbialní syntagma. *Ci vediamo dopo.*

Předložkový výraz (la locuzione preposizionale) – *vicino a, accanto a, insieme con, per via di* atd.

Jak již jsme řekli, hlava SP musí být, na rozdíl od hlavy ostatních syntagmat, nutně doplněna modifikátory.

Nejčastěji stojí na místě modifikátoru hlavy SP nominální syntagma: *con Giovanni*

Jak uvádí Salvi – Vanelli (2004), modifikátorem hlavy SP může být rovněž:

- propozice (nejčastěji v infinitivu) – *dopo aver finito*
- předložkové syntagma – *intorno alla piazza*
 - předložky, které se obligatorně pojí s další předložkou a SN, jsou zejména tyto:
 - *accanto, addosso, vicino, davanti, incontro, intorno, rispetto, riguardo*
+ *a* + SN
 - *invece, prima* + *di* + SN
 - *lontano, fuori* + *da* + SN
 - *insieme* + *con/a* + SN
 - u některých předložek, jako například u *dietro, dentro, sopra, sotto...*, je spojení s předložkou *a* fakultativní:
 - *sotto il tavolo/sotto al tavolo*
- adjektivní syntagma – *niente di divertente, lo danno per disperso*
- adverbialní syntagma – *da lì, di qua*

4. Frazeologie a idiomatika

„Frazeologie a idiomatika je dnes samostatná jazyková disciplína zabývající se studiem, případně i popisem (a pak se někdy mluví o frazeografii) svérázných jazykových jednotek různého typu a více úrovní, které dlouho vzdorovaly souvislému popisu³⁷.“ Těmito „svéráznými jednotkami“ jsou frazém a idiom.

Jak uvádí Čermák³⁸, patří frazeologie a idiomatika k novějším disciplínám, které dříve spadaly pod oblast lexikologie a lexikografie, a to jak proto, že původně byl jejich rozsah omezován jen na zkoumání jednotek nevětné povahy, tak kvůli společné pojmenovávací funkci lexémů všech typů, a to i lexémů idiomatických.

Rozvoj této vědy spadá do 2. poloviny 20. století, i když o některé frazeologické jednotky, především o přísloví, byl zájem již od dob starého Egypta.

Zatímco základní jednotkou lexikologie je abstraktně míněná jednotka jazykového systému – lexém, předmětem zkoumání frazeologie a idiomatiky jsou, jak již bylo řečeno, frazémy a idiomy. Frazémy a idiomy jsou vícečlenné lexémy, které vyváří sémantické jednotky. Jsou kombinací běžných jazykových jednotek (komponentů) a jejich rozsah se pohybuje v řádu kombinace morfémů, slov až po věty. Tyto jednotky mohou být dále součástí vyšších celků (neidiomatické a nefrazeologické povahy), které se vůči nim chovají jako kontext. V kontextu se frazémy aktualizují po stránce sémantické. Výraz tak nabývá konkrétního smyslu.

Pojmy frazém a idiom jsou často chápány jako synonyma, jak ale uvádí Čermák, formální jednotkou frazeologie a idiomatiky je frazém, kdežto idiom je chápán spíše z hlediska obsahově-sémantického.

Vznik frazémů a idiomů je dán neustálým vývojem jazyka, jsou proto součástí jazykového bohatství národa, často se v nich totiž odráží jeho kultura. Z tohoto důvodu patří k často citovaným vlastnostem frazémů i částečná či úplná doslovná nepřeložitelnost.

³⁷ Filipec-Čermák (1985), str. 166

³⁸ Filipec-Čermák (1985)

Ve slovnících se frazémy a idiomy řadí buď jako doplněk na konec slovníkového hesla, nebo jako samostatné heslo zpracovávané a řazené podle klíčového slova.

Existují rovněž samostatné frazeologické slovníky. Pro češtinu je to především *Slovník české frazeologie a idiomatiky* Františka Čermáka, pro italštinu jsou to například *Il grande dizionario dei proverbi italiani* nebo *Frase fatta capo ha - Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano*.

4.1. Základní rysy frazémů a idiomů

Frazémy jsou těsná slovní spojení větného a nevětného charakteru, jejichž význam je metaforický a není proto (logicky) odvoditelný z významů jednotlivých složek (je nekompoziční) a jak uvádí Glucksberg (2001), to, co je odlišuje od jiných ustálených spojení, je jejich „nelogická podstata“. Rodilými mluvčími jsou proto používány konvenčně.

Jak uvádí Čermák³⁹, frazémy a idiomy se chovají jako ustálená syntagmata, která se liší od syntagmat neustálených, která vznikají *ad hoc* pro potřeby konkrétní promluvy. Ustálená syntagmata (frazémy a idiomy) vstupují naopak do promluvy jako hotové jednotky, jen se v promluvě aktualizují.

Každý frazém se vyznačuje jistou kolokabilitou a valencí. Kolokabilita je formální a významová spojitelnost (syntagmaticnost) prvku s jinými, vytvářená jedním nebo zpravidla více jeho kolokačními paradigmaty a podmiňovaná jeho kompatibilitou s nimi (*scrivere – una lettera/un libro...*). Spolu s valencí patří k hlavním složkám syntagmaticnosti každého prvku. Valence je schopnost každého prvku vázat na sebe další prvky. Jestliže frazém nerealizuje žádný ze svých valenčních vztahů, jedná se o jeho slovníkovou podobu.

Jak již bylo řečeno, jedním z charakteristických rysů frazémů a idiomů je jejich částečná či úplná doslovná nepřeložitelnost. Dále jsou frazémy popisovány pojmy jako obraznost, víceslovnost, nerozložitelnost, ekvivalentnost se slovem aj. Velice charakteristickým rysem frazémů a idiomů je pak „anomálie“, nekompozičnost a sémantická ustálenost. Tato sémantická ustálenost frazémů zaručuje jejich reprodukovatelnost v textu.

³⁹ Filipec-Čermák (1985)

Jejich nekompozičnost pak zapříčinila to, že se do skupiny frazémů a idiomů začaly řadit všechny případy slovních spojení, které nelze doslovně interpretovat nebo jejichž význam není prediktabilní (příslloví, rčení, pořekadla...).

Jak již bylo zmíněno, frazémy a idiomy obvykle porušují tzv. princip kompozicionality – tj. často chybí vztah mezi významem komponentů frazémů a idiomů a významem celého útvaru.

Příkladem nekompozičnosti idiomatických spojení může být *menare il can per l'aia* (doslova „vodit psa po dvoře“), jež označuje toho, kdo o něčem zdlouhavě mluví nebo se snaží vyhnout nepříjemnému rozhovoru změnou tématu.

Míra kompozičnosti jednotlivých frazémů a idiomů však není ve všech případech stejná. Například *non svegliare il can che dorme* je z tohoto hlediska srozumitelnější než již zmíněné *menare il can per l'aia* nebo například *alzare il gomito* (pít velké množství alkoholu; doslova „zvedat loket“).

Charakteristickým rysem frazémů a idiomů je jejich částečná či úplná nerozložitelnost a nemodifikovatelnost. Jednotlivé komponenty jsou proto ve většině případů velmi těsně spojeny a nejsou nahraditelné synonymy.

Můžeme tedy říci: „*mena il can per l'aia*“, nikoliv však „**stai menando questo cane per l'aia*“ nebo „**hai menato il quadrupede per l'aia*“.

V některých případech mohou idiomy porušovat uvedené základní charakteristiky (které však nemodifikují původní význam), a to, jak uvádí Casadei (1995), především v mluveném jazyce.

V těchto ojedinělých případech je tedy možné:

1) nahradit některé části frazémů a idiomů synonymy

batti sempre sullo stesso tasto/insisti sempre sullo stesso tasto
togliere il fiato/mozzare il fiato

2) změnit syntaktický pořádek slov ve větě (například pomocí dizlokací)

Vogliamo dargliela, una mano?

3) pasivizovat nebo tvořit vztažné věty

Le carte sono state messe in tavola.

4) modifikovat adjektivem nebo adverbem

Meni sempre il cane per l'aia.

Ti sei tolto un gran peso dallo stomaco.

Díky zmíněným možnostem nejsou idiomatická spojení, jak uvádí Glucksberg (2001), jen „dlouhá slova“, ale podobají se spíše větám, protože jsou složeny z vět a s jistými omezeními se jako věty chovají.

Jelikož do skupiny frazémů a idiomů patří „všechny případy slovních spojení, které nelze doslovně interpretovat nebo jejichž význam není prediktabilní“, rozlišuje anglosaská lingvistika mezi „*idiomaticity*“ a „*idioms*“ (idiomaticností a idiomy), tedy mezi kolokacemi a ustálenými frazémy a idiomy.

Kolokace (o kterých již byla zmínka v kapitole 2.) je ustálený souvýskyt několika slov, které spolu sémanticky souvisí, a který se v takové podobě často objevuje.

Je tedy rozdíl mezi *tagliare la corda* (doslova „přeřezat provaz“, utéct) a *tagliare il pane* (nakrájet chléb).

Zatímco v případě kolokace *tagliare il pane* můžeme jednotlivá slova nahrazovat (*tagliare la carne; affettare il pane, spezzare il pane*), v případě frazému *tagliare la corda* takovou možnost nemáme (**affettare la corda*).

5. Praktická část: víceslovná pojmenování a míra jejich lexikalizace

Jednotlivá víceslovná pojmenování vykazují různé stupně lexikalizace a tedy různé stupně vnitřní soudržnosti jednotlivých složek. Čím větší míra lexikalizace, tím větší je jejich podobnost se slovy a tím je také logicky větší míra soudržnosti jednotlivých složek. Abychom mohli určit míru této soudržnosti, byla na jednotlivá víceslovná pojmenování aplikována podle vzoru Voghery⁴⁰ následující kritéria:

1. Flexe hlavy (či jiného komponentu v případě exocentrických formací)

V korpusu ověřováno především pomocí regulárního výrazu: [lemma="word"][word="word"], kde byla na místo „lemmatu“ dosazena hlava víceslovného pojmenování (či jiný komponent v případě exocentrických formací) v původním tvaru.

Případy vzbuzující pochyby byly dále ověřeny na vzorku rodilých mluvčích.

2. Vložení modifikátorů hlavy

V korpusu ověřováno regulárním výrazem "word"[] {1,2} "word" nebo [lemma="word"] [] {1,2} "word".

Pokud korpus nevykazoval žádný existující modifikátor, byl příhodný modifikátor dosazen a případ posléze vyhodnocen vzorkem rodilých mluvčích.

3. Pronominalizace hlavy

Není možná ve všech případech (především u adjektivních víceslovných pojmenování). Ostatní případy byly dále ověřeny vzorkem rodilých mluvčích.

⁴⁰Grossmann – Rainer (2004)

4. Kontrastivní topikalizace⁴¹ nebo dizlokace hlavy

Obdobná situace jako u bodu 3.

Možnost takových změn byla ověřována v korpusu a pomocí dotazníků na vzorku italských mluvčích.

Výzkum byl rozdělen podle druhu jednotlivých víceslovných pojmenování (podobně jako v kapitole 2.3.1. Dělení víceslovných pojmenování v závislosti na jejich výstupním slovním druhu). V závěru se pokusíme určit, zda se jednotlivé druhy chovají obdobně a zda tedy existuje korelace mezi druhem víceslovného pojmenování a mírou lexikalizace.

Byla analyzována zejména víceslovná pojmenování uvedená Vogherou⁴² v „*Tipi di polirematiche*“.

Z této analýzy byla předem vyřazena víceslovná pojmenování adverbiální, pronominální, konjunktivní a předložková, jejichž význam je převážně gramatický a jejichž komponenty vykazují velkou míru aglutinace⁴³, a rovněž víceslovná pojmenování interjekční, protože, jak uvádí Voghera (2004)⁴⁴ „*si tratta di formazioni fortemente agglutinate, e, di fatto, impermeabili a qualsiasi trasformazione*“.

Zabývali jsme se tedy: nominálními, verbálními a adjektivními víceslovnými pojmenováními.

K analýze byly využity tyto korpusy:

Korpus CODIS/CORIS (dále jen CODIS nebo CORIS)

Jedná se o korpus psané italštiny (*Corpus di italiano scritto*) statický (CORIS) a dynamický (CODIS).

Korpus je dílem výzkumného projektu Boloňské univerzity. V elektronické podobě je uživatelům volně k dispozici od roku 2001.

Obsahuje 130 000 000 tokenů a je aktualizován každé tři roky.

⁴¹ Kontrastivní topikalizace neboli předsunutí spočívá v tom, že na začátek věty se umístí a důrazně vysloví větný člen přinášející novou informaci. (Hamplová (2004))

⁴² v Grossmann – Rainer (2004)

⁴³ Grossmann – Rainer (2004)

⁴⁴ Grossmann – Rainer (2004), str. 69

Je možné vyhledávat v subkorpusech: tisk, narativa, akademické a právníko-administrativní spisy, efeméra, směs.

Korpus La Repubblica (dále jen La Repubblica)

Korpus La Repubblica je korpus obsahující články stejnojmenného italského deníku publikované v letech 1985 – 2000.

Obsahuje 380 000 000 tokenů a je rozdělen:

- 1) podle žánru (zprávy a komentáře)
- 2) podle tématu (církve, novinky, ekonomie, kultura, počasí, politika, věda, školství, společnost, sport)
- 3) podle roku vydání (1985 – 2000)

Intercorp (použit především v kapitole 6. Slovník použitých víceslovných pojmenování)

Jedná se o korpus spravovaný Ústavem Českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

K překladu byla použita verze 6 paralelního italsko-českého korpusu Intercorp z roku 2013.

Tato část obsahuje 54 000 000 tokenů

Dotazníky⁴⁵

Sporné případy a ty případy, které nebyly vyhledatelné v korpusech, byly ověřeny pomocí dotazníků na vzorku devíti italských rodilých mluvčích.

V tomto vzorku byly přítomny jak ženy (3), tak muži (6) ve věkovém rozmezí 20 – 70 let, studenti, pracující i důchodci.

⁴⁵ kompletní výsledky dotazníků v příloze č. 4 - 6

Jejich nejvyšší dosažené vzdělání bylo středoškolské (ve čtyřech případech) a vysokoškolské (v pěti případech).

Většina z nich pocházela z italského regionu Lazio. Jen jeden dotazovaný byl Lombard'an.

Respondenti měli vždy na výběr ze tří možností. Modifikované víceslovné pojmenování bylo: naprosto v pořádku (✓), naprosto chybné (✗⁴⁶), nebo byla změna velmi nezvyklá, nebyla ale naprosto chybná, v běžném jazyce by ale pravděpodobně nemohla být použita (?).

Po ověření všech uvedených modifikací víceslovných pojmenování bylo rozhodnuto, zda se mírou soudržnosti komponentů podobají spíše syntagmatům (malá soudržnost), nebo frazémům a idiomům (velká soudržnost).

Abychom mohli rozhodnout, která kritéria jsou pro nás rozhodující, podívejme se, jaké změny dovolují syntagmata, která se svým tvarem víceslovným pojmenováním podobají, a jaké změny naopak dovolují frazémy a idiomy.

V případě volných syntagmat (jako v případě *casa nuova, il libro di Dante, il grande scrittore, preparare la torta, entrare in casa*) je možná vě v všech případech flexe hlavy a vložení modifikátoru hlavy. Téměř ve všech případech je pak možná i pronominalizace a dizlokace či topikalizace hlavy. Abychom tedy mohli říci, že se dané víceslovné pojmenování podobá syntagmatu, musí splňovat alespoň tři výše uvedené podmínky.

CASA NUOVA

1. case nuove
2. casa luminosa e nuova
3. Quale casa ti piace? - Quella nuova.
4. È nuova la loro casa?

IL LIBRO DI DANTE

1. i libri di Dante
2. i libri famosi di Dante
3. Qual è il tuo libro preferito? - Quello di Dante.

⁴⁶ dále bude k označení neakceptovatelných změn použit znak *

4. È di Dante il libro che hai letto?

IL GRANDE SCRITTORE

1. i grandi scrittori
2. il grande e famosissimo scrittore
3. ? Chi è quello scrittore? - È quello grande.
4. ? È grande lo scrittore di cui mi parlavi?

PREPARARE LA TORTA

1. preparo la torta, abbiamo preparato la torta....
2. preparare spesso la torta, preparare una buona torta
3. Hai preparato la torta? - Sì, l'ho preparata.
4. La torta di cui ti parlavo, la voglio preparare stasera.

ENTRARE IN CASA

1. entro in casa, entriamo in casa....
2. entrare subito in casa
3. Sei già entrato in casa? - Sì, ci sono appena entrato.
4. In casa non devi entrare con le scarpe, togliatele!

Tvořící prvky frazémů a idiomů jsou naopak ve většině případů velmi těsně spojené a změny většinou nedovolují.

Jak už ale bylo zmíněno a jak uvádí Casadei (1995), dovolují frazémy a idiomy malé změny, jedná se však o ojedinělé případy, které se vyskytují převážně v mluveném jazyce. Takovými změnami může být například vložení modifikátorů (*menare il can per l'aia – menare sempre il can per l'aia*) či změna syntaktického pořádku slov ve větě pomocí dizlokací (*vogliamo dargliela, una mano?*).

Abychom tedy mohli dané víceslovné pojmenování v tomto směru přirovnat k frazémům a idiomům, povolíme u něho maximálně jedno možné narušení soudržnosti jejich komponentů.

Pokud jsou možná dvě taková narušení, budou víceslovná pojmenování zařazena do skupiny těch víceslovných pojmenování, která se svou vnitřní kohezí nepodobají ani syntagmatům, ani frazémům.

5.1. Le polirematiche nominali

Celkem bylo analyzováno 63 jmenných víceslovných pojmenování⁴⁷.

Jak můžeme vidět na uvedených příkladech, lze u tohoto druhu víceslovných pojmenování skoro ve všech případech provést flexi hlavy, a to vytvořením plurálu, nebo singuláru u těch spojení, jejichž slovníkovým tvarem je plurál.

Flexe byla možná v 57 případech. Pouze šest případů takovou možnost nevykazovalo. Jednalo se zejména o spojení, jejichž slovníkovým tvarem byl plurál (*alte sfere*), spojení, jejichž hlava plurál netvoří (*mal di testa*, *fine settimana*), víceslovná pojmenování označující nějaký jedinečný subjekt (*camera del lavoro*, *ordine pubblico*) nebo spojení označující nepočitatelné subjekty (*aria aperta*).

Druhou nejčastější možností narušení vnitřních vazeb víceslovných pojmenování byla pronominalizace hlavy, která byla možná celkem ve 28 případech.

Vložení modifikátoru hlavy bylo možné jen v 26 případech.

Nejméně četnou možností narušení vnitřních vazeb víceslovných pojmenování byla dizlokace nebo topikalizace hlavy, která byla možná jen ve dvaceti případech.

Jednotlivá víceslovná pojmenování jsme dále rozdělili do skupin podle toho, zda se mírou soudržnosti jednotlivých komponentů podobala spíše frazémům, syntagmatům, či žádnému z nich.

Poměr víceslovných pojmenování, která se podobala syntagmatům a frazémům, byl téměř stejný – ve 25 případech byla větší podobnost se syntagmaty, ve 23 případech naopak s frazémy. Jen patnáct případů jsme nemohli zařadit do žádné ze zmíněných skupin.

⁴⁷ podrobný přehled viz kapitola 11. Přílohy, tabulka č. 1

anima gemella	addetto ai lavori	alte sfere
alta tensione	borsa di studio	aria aperta
anno liturgico	brutta copia	bene rifugio
atto d'ufficio	buona fede	cambio palla
beni culturali	carro armato	camera del lavoro
capitale sociale	effetto serra	conferenza stampa
carta di credito	lingua madre	dato di fatto
casa di cura	ora locale	dono di natura
diritto d'autore	piano di volo	doppio senso
esame di stato	piano terra	figlio d'arte
giacca a vento	prima serata	fine settimana
giusta causa	stato sociale	giornale radio
guerra fredda	unità di misura	gran premio
letto singolo	ultima spiaggia	mal di testa
lista di nozze	uomo d'affari	metro quadrato
musica leggera		ordine pubblico
ora di punta		posta aerea
ordinaria amministrazione		terza età
parco nazionale		terzo mondo
prima pagina		testa di lista
sala da pranzo		
scheda bianca		
televisione privata		
valore reale		
voce bianca		

ANIMA GEMELLA

1. Se capita la fortuna di assistere a questo spettacolo in coppia, si diventa anime gemelle. (La Repubblica)
2. anima ideologicamente gemella (La Repubblica);
(...) un uomo alla ricerca dell'anima canina gemella. (La Repubblica)
3. A quale anima ti riferivi? A quella gemella.
4. (...) sono sicura sarebbe l'anima giusta, quella mia gemella: cioè uno che risponde alle mie esigenze (...) (CORIS)

Změny na spojení *anima gemella* byly dobře ověřitelné na korpusech. Bod 3. byl označen v dotaznících jako naprosto akceptovatelný. *Anima gemella* se tedy ve všech bodech podobá volnému **syntagmatu**.

ADDETTO AI LAVORI

1. Piuttosto un pasticcio replicano il giorno dopo gli addetti ai lavori al femminile. (La Repubblica)
2. *addetto esperto ai lavori
3. Di che tipo di addetto si trattava? Di quello ai lavori.
4. *Era ai lavori l'addetto che hai assunto?

V případě *addetto ai lavori* jsou možné jen dvě narušení vnitřní koheze. Nemůžeme tedy rozhodnout, zda se podobá spíše frazémům, či syntagmatům.

ALTA TENSIONE

1. In tema di giustizia ormai lo scontro è all'ordine del giorno e finora non c'era mai stata una stagione di così alte tensioni (La Repubblica)
2. E resta alta nel Pd la tensione sulle assenze con cui l'opposizione ha permesso il via libera allo «scudo». (CORIS)
3. *Di che tipo di tensione parliamo? Di quella alta⁴⁸.
4. Resta alta intanto la tensione sul fronte sindacale. (La Repubblica)

Spojení *alta tensione* dovoluje tři narušení vnitřní koheze. Tímto se podobá volnému **syntagmatu**

ALTE SFERE

1. *alta sfera
2. Dieci giorni dopo il rapimento stava per partire un'operazione speciale contro il terrorismo che venne fermata, a quanto pare, in alte o altissime sfere. (La Repubblica)
3. *A quali sfere alludevi? A quelle alte, naturalmente. (Grossmann – Rainer 2007)
4. ? Erano veramente alte le sfere in cui mi trovavo.

⁴⁸ Tato změna by byla možná jen v případě, že by pojem *alta tensione* neoznačoval „vypjatou atmosféru“, ale „vysoké (elektrické) napětí“. Nejednalo by se však o víceslovné pojmenování.

V případě spojení *alte sfere* je zcela přijatelné pouze vložení modifikátoru. Podobá se tedy **frazému**.

ANNO LITURGICO

1. Per la Pasqua si è considerato il vangelo della Messa del giorno, in particolare quello comune a tutti e tre gli anni liturgici. (CORIS)
2. ? anno santo liturgico
3. Di che anno si trattava? Di quello liturgico.
4. Era liturgico l'anno di cui parlavi?

Spojení *anno liturgico* se podobá volnému **syntagmatu**. Dovoluje totiž tři narušení vnitřní koheze.

ARIA APERTA

1. *arie aperte
2. *aria grande aperta
3. *In che tipo di aria ti trovavi? In quella aperta.
4. *Era aperta l'aria in cui ti trovavi?

Spojení *aria aperta* nedovoluje žádné změny. Tímto se podobá **frazémům**.

ATTO D'UFFICIO

1. Dopo l'esame degli atti d'ufficio si è appreso che le competenti autorità del Montenegro hanno in tutto e per tutto rispettato il procedimento di legge. (CORIS)
2. Innanzitutto, ripropongo l'affermazione difensiva come atto doveroso di ufficio. (La Repubblica)
3. ? Di che tipo di atto si trattava? Di quello d'ufficio.
- 4.* Era d'ufficio l'atto di cui stavano parlando?

V případě *atto d'ufficio* je zcela nepřijatelná jen jedna změna, a to dizlokace. Podobá se tedy **syntagmatu**.

BENE RIFUGIO

1. E se li tiene stretti come „beni rifugio” (...) (CORIS)
2. *bene di grande valore rifugio
3. *Che tipo di beni possiedono? Quelli rifugio.
4. *Erano rifugio i suoi beni?

V případě *bene rifugio* je možná pouze flexe hlavy. Tímto se podobá **frazému**.

BENI CULTURALI

1. (...) ormai Spoleto è diventato un bene culturale (...) (La Repubblica)
2. Eppure l'Unesco ha recentemente valutato che il 34 per cento di tutti i beni artistici, archeologici e culturali esistenti al mondo sono in Italia (...) (La Repubblica)
3. Di quali beni parlavi? Di quelli culturali.
4. ? Sono culturali questi beni?

Spojení *beni culturali* se podobá volnému **syntagmatu**. Jsou u něj totiž přijatelné tři ze čtyř možných narušení vnitřní koheze.

BORSA DI STUDIO

1. Inoltre molti enti di ricerca e fondazioni caritative offrono borse di studio per dottorati di ricerca (CORIS)
2. *borsa generosa di studio
3. Quale borsa hai ottenuto? Quella di studio.
4. * È di studio la borsa che hai ottenuto?

Výraz *borsa di studio* povoluje pouze dvě změny. Nepodobá se tedy ani **syntagmatům**, ani **frazémům**.

BRUTTA COPIA

1. Ironia vuole che ora, per l'Italia, circolino delle brutte copie della vera Variante, dei facsimile del vero Maurensig. (La Repubblica)

2. Il Consiglio dei ministri di ieri (...) ha approvato una misura che, della "minimum tax", è solo una brutta, edulcoratissima copia. (La Repubblica)

3. *Che tipo di copia hai fatto? Quella brutta.

4. *Era brutta la copia alla quale ti riferivi?

V případě *brutta copia* označili dotazovaní jako správnou i 4. možnost *Era brutta la copia alla quale ti riferivi?* Taková změna ale mění původní význam (nejedná se zde už o koncept, ale o jakoukoliv kopii, která se nevydařila). Proto ji označíme jako chybnou.

Nepodobá se ani **frazémům, ani syntagmatům.**

BUONA FEDE

1. Il giorno dopo per Frizzi diventa un confronto tra due buone fedi. (La Repubblica)

2. Ebbe anche la ventura di esser ristrumentato da Rimskij - Korsakov, amico sincero ma improvvido, revisore in buona ma inutile fede. (CORIS)

3. *Era cattiva la sua fede? No, era quella buona.

4. *Era buona la fede che aveva?

Buona fede povoluje jen dvě narušení vnitřní koheze. Proto se nepodobá ani **frazémům, ani syntagmatům.**

CAMBIO PALLA

1. (...) si gioca con le nuove regole senza cambi palla (...) (CORIS)

2. *cambio veloce palla

3. ? Quale cambio intendevi? Quello di palla.

4. *Era di palla il cambio di cui parlavi?

U výrazu *cambio palla* je zcela přijatelné jen jedna změna, a to vytvořením plurálu. Podobá se tedy **frazému.**

CAMERA DEL LAVORO

1. *camere del lavoro
2. Nasce la triplice sindacale che ha per fine sociale la costituzione in tutto il territorio nazionale (...) di una sola camera confederale del lavoro per ogni provincia (...) (La Repubblica)
3. ? Per quale camera hai lavorato? Per quella del lavoro.
4. *Era del lavoro la camera per la quale hai lavorato?

V případě *camera del lavoro* je zcela přijatelná pouze jedna změna, a to vložení modifikátoru. Proto se výraz podobá **frazému**.

CAPITALE SOCIALE

1. (...) esistono ditte che si aggiudicano appalti di miliardi presentando capitali sociali di (...) decine di milioni (...) (La Repubblica)
2. *capitale grande sociale
3. Di quale capitale si tratta? Di quello sociale.
4. È sociale il capitale della ditta?

Výraz *capitale sociale* se povoluje celkem tři narušení vnitřní koheze. Podobá se tedy **syntagmatu**.

CARRO ARMATO

1. (...) due carri armati sono andati distrutti. (La Repubblica)
2. *carro indistruttibile armato
3. Quale carro hai visto? Quello armato.
4. *Era armato il carro?

V případě výrazu *carro armato* jsou možné jen dvě změny, a to flexe a pronominalizace. Nepodobá se tedy ani **frazémům**, ani **syntagmatům**.

CARTA DI CREDITO

1. carte di credito
2. carta illimitata di credito
3. Che tipo di carta è? Quella di credito.
4. È di credito questa carta?

U spojení *carta di credito* byly zcela přijatelné všechny čtyři narušení vnitřní koheze.
Tímto se podobá **syntagmatu**.

CASA DI CURA

1. Con costanza e passione ha trascorso giorni interi in case di cura assieme a malati di autismo (...) (La Repubblica)
2. *casa spaziosa di cura
3. Di quale casa si trattava? Di quella di cura.
4. Era di cura la casa in cui si trovava?

Spojení *casa di cura* povoluje celkem tři změny. Tímto se podobá **syntagmatu**.

CONFERENZA STAMPA

1. Molta animazione a Ginevra per le conferenze stampa dei due costruttori alla vigilia dell'apertura del Salone (La Repubblica)
2. *conferenza importante stampa
3. ? A quale conferenza vai? A quella stampa. (Grossmann – Rainer, 2004)
4. *È stampa la conferenza cui sei stato invitato? (Grossmann – Rainer, 2004)

Toto víceslovné pojmenování povoluje pouze jednu změnu, a to prostřednictvím flexe.
Tímto se podobá **frazému**.

DATO DI FATTO

1. (...) scavalca problemi concreti e dati di fatto (...) (La Repubblica)

2. *dato significativo di fatto
3. *A quale dato alludevi? A quello di fatto.
4. *È di fatto questo dato.

Spojení *dato di fatto* se podobá **frazému**, povoluje totiž jen jedinou změnu.

DIRITTO D'AUTORE

1. diritti d'autore
2. diritto esclusivo d'autore
3. Di che tipo di diritto si tratta? Di quello d'autore.
4. *Era d'autore il suo diritto?

Spojení *diritto d'autore* se podobá **syntagmatu**, dovoluje totiž celkem tři ze čtyř změn.

DONO DI NATURA

1. Non avevo e non ho nessuno di questi inestimabili doni di natura. (CORIS)
2. *dono grande di natura
3. *Che tipo di dono era? Quello di natura.
4. *Era di natura il suo dono?

Spojení *dono di natura* se podobá **frazému**, povoluje totiž jen jednu navrženou změnu.

DOPPIO SENSO

1. I magnifici libretti di Da Ponte sono incisivi, insolenti, fitti di allusioni e di doppi sensi intraducibili. (La Repubblica)
2. *doppio e ambiguo senso
3. *Che tipo di senso intendevi? Quello doppio.

4. *Di sensi mi piacciono di più quelli doppi.

Spojení *doppio senso* se podobá **frazému**, povoluje totiž jen jednu změnu. I v tomto případě je to změna prostřednictvím flexe.

EFFETTO SERRA

1. E non è più questione di piogge. Non è neppure questione di effetti serra e di catastrofi ecologiche. (La Repubblica)

2. *effetto pericoloso serra

3. Qual è l'effetto più pericoloso per il pianeta? Quello serra.

4. *Era serra l'effetto di cui stavi leggendo?

V případě spojení *effetto serra* jsou možné jen dvě ze čtyř změn. Proto se nepodobá ani **syntagmatům**, ani **frazémům**.

ESAME DI STATO

1. (...) circa 4 mesi fa però è cominciato un incubo, lo stress per i miei esami di stato (...) (CORIS)

2. *esame difficile di stato

3. Che tipo di esame hai sostenuto? Quello di stato.

4. Era di stato l'esame che hai sostenuto?

Spojení *esame di stato* se podobá **syntagmatu**, jsou u něj totiž možné tři se čtyř navržených narušení vnitřní koheze.

FIGLIO D'ARTE

1. Noi Maranzana siamo figli d'arte (La Repubblica)

2. *figlio vero d'arte

3. *Che figlio era? Quello d'arte.

4. *È d'arte questo figlio?

Víceslovné pojmenování *figlio d'arte* se podobá **frazému**, dovoluje totiž jen jednu změnu.

FINE SETTIMANA

1. *i fini settimana ⁴⁹
2. *fine lungo settimana
3. *Di quale fine stavi parlando? Di quello settimana.
4. *È settimana il fine che intendevo.

Spojení *fine settimana* nedovoluje žádnou změnu. V tomto ohledu se tedy velmi podobá **frazému**.

GIACCA A VENTO

1. Ha dato un'occhiata ai giornali, poi ha disteso due giacche a vento sull'erba (...) (La Repubblica)
2. *giacca calda a vento
3. Che giacca ti metti? Quella a vento.
4. È a vento la tua giacca?

V případě *giacca a vento* jsou možné celkem tři ze čtyř změn, proto se toto víceslovné pojmenování podobá volnému **syntagmatu**.

GIORNALE RADIO

1. (...) non saranno in edicola i quotidiani e non andranno in onda giornali radio e telegiornali (La Repubblica)
2. *giornale popolare radio
3. *Che tipo di giornale ti piace di più? Quello radio.
4. *È radio il tuo giornale preferito?

⁴⁹ plurál je *i fine settimana*

V případě spojení *giornale radio* je možná pouze jedna ze čtyř změn. Podobá se tedy **frazému**.

GIUSTA CAUSA

1. Non ci sono guerre pulite, ci sono le giuste cause. (La Repubblica)
2. La prova di tali incomprensioni viene data dall'atteggiamento assunto dai bagnanti, la scorsa domenica, che hanno al contrario aiutato le forze dell'ordine ad acciuffare il gruppo di anarchici che protestava per una giusta, giustissima causa. (CORIS)
3. *Di che tipo di causa si trattava? Di quella giusta.
4. Era giusta questa causa?

Spojení *giusta causa* dovoluje celkem tři ze čtyř změn, proto se podobá **syntagmatu**.

GRAN PREMIO

1. Esordì in Belgio, con la Martini Ford, con cui disputò quattro Gran Premi. (La Repubblica)
2. *gran importante premio
3. *Di che tipo di premio si trattava? Di quello grande.
4. *Era grande il premio che stavi seguendo?

Spojení *gran premio* povoluje jen jednu změnu. Podobá se tedy **frazému**.

GUERRA FREDDA

1. È probabile che Bush divenga il capo espiatorio dei mali politici ed economici degli Stati Uniti, a meno di una svolta miracolosa nelle guerre fredde del Golfo e del bilancio. (La Repubblica)
2. Perfino nel periodo della 'guerra civile fredda', il partito comunista volle mettere il tricolore accanto alla bandiera rossa. (La Repubblica)
3. In quale guerra è successo? In quella fredda.
4. *Era fredda la guerra di cui parlavi?

Víceslovné pojmenování *guerra fredda* povoluje celkem tři ze čtyř změn, proto se podobá **syntagmatu**.

LETTO SINGOLO

1. i letti singoli
2. *letto grande singolo
3. Qual è il tuo letto? Quello singolo.
4. È singolo il tuo letto?

Spojení *letto singolo* povoluje celkem tři změny. Proto se podobá **syntagmatu**.

LINGUA MADRE

1. (...) un continuo mescolarsi di inglese e lingue madri. (CORIS)
2. *lingua difficile madre
3. In quale lingua parlava? In quella madre.
4. *Madre è la lingua che parlo di più.

Spojení *lingua madre* dovoluje celkem dvě změny. Nepodobá se tedy ani **frazémům**, ani **syntagmatům**.

LISTA DI NOZZE

1. liste di nozze
2. lista lunga di nozze
3. Che tipo di lista hanno fatto? Quella di nozze.
4. Era di nozze la loro lista?

Spojení *lista di nozze* povoluje všechny čtyři změny, proto se podobá **syntagmatu**.

MAL DI TESTA

1. - ⁵⁰
2. *mal forte di testa
3. *Quello di testa è il male più diffuso.
4. *Era di testa il tuo mal?

Spojení *mal di testa* nedovoluje žádnou ze čtyř navržených změnu. Je tedy velmi podobné **frazému**.

METRO QUADRATO

1. (...) è una piccola isola di 497 metri quadrati, 18 mila abitanti (...) (CORIS)
2. *metro grande quadrato
3. *Di quale metro parlavi? Di quello quadrato.
4. *Sono quadrati i metri?

Spojení *metro quadrato* dovoluje jen jednu změnu, kterou je flexe. Tímto se podobá **frazému**.

MUSICA LEGGERA

1. C'è chi, come il quotidiano Avvenire, vede con un po' di occhio storto il clergyman di don Gelmini mescolato alle musiche leggere.⁵¹
2. *musica moderna leggera
3. Che tipo di musica ti piace? Quella leggera.
4. Era leggera la musica che stavi ascoltando?

Spojení *musica leggera* povoluje celkem tři ze čtyř změn. Podobá se tedy **syntagmatu**.

⁵⁰ plurál je *i mal di testa*

⁵¹ toto spojení se objevilo pouze jednou v La Repubblica, v CORIS/CODIS nebyl zaznamenán žádný výskyt

ORA DI PUNTA

1. Nelle ore di punta le macchine vengono sorpassate dai pedoni (...) (La Repubblica)
2. *ora serale di punta
3. A quale ora alludevi? A quella di punta.
4. È di punta quest'ora?

Spojení *ora di punta* se podobá **syntagmatu**, povoluje totiž tři ze čtyř změn.

ORA LOCALE

1. Nello scontro delle 20,30 ore locali di stasera dove giocherà il tutto per il tutto, userà la medesima battuta (...) (La Repubblica)
2. *ora esatta locale
3. *A che ora è successo? A quella locale.
4. Era locale l'ora?

Spojení *ora locale* se nepodobá **ani syntagmatům, ani frazémům**. Jsou u něj totiž možné dvě ze čtyř změn.

ORDINARIA AMMINISTRAZIONE

1. Fra i nostri vizi o propensioni da paese sottosviluppato c'è la preferenza che accordiamo ai sogni sulle ordinarie amministrazioni⁵² (...) (La Repubblica)
2. Non esiste quasi più l'ordinaria buona amministrazione. (La Repubblica)
3. Che tipo di amministrazione era? Quella ordinaria.
4. ? Era ordinaria quest'amministrazione?

V případě spojení *ordinaria amministrazione* jsou zcela přijatelné tři změny. Podobá se tedy **syntagmatu**.

⁵² jediný případ tohoto spojení se objevil v La Repubblica

ORDINE PUBBLICO

1. *ordini pubblici
2. *ordine funzionante pubblico
3. Di che ordine parlavi? Di quello pubblico.
4. *Era pubblico l'ordine al quale ti riferivi?

Výraz *ordine pubblico* se podobá **frazému**. Dovoluje totiž jen jednu změnu, kterou je pronominalizace.

PARCO NAZIONALE

1. parchi nazionali
2. (...) la zona industriale di Lowell è diventata parco storico nazionale. (CORIS)
3. In che parco sei stato? In quello nazionale
4. Era nazionale il parco in cui sei stato?

Výraz *parco nazionale* se podobá **syntagmatu**. Dovoluje všechny čtyři změny.

PIANO DI VOLO

1. Oppure il pilota, un cubano esperto dei venti della sua isola, ha deciso di decollare nonostante il maltempo, attento più ai piani di volo (...) (La Repubblica)
2. Secondo il piano originario di volo, l'Observer avrebbe dovuto oggi entrare nell'orbita di Marte e cominciare a girarvi intorno. (La Repubblica)
3. *Secondo quale piano? Secondo quello di volo.
4. *Era di volo il piano che tenevi in mano?

Výraz *piano di volo* se nepodobá ani **syntagmatům**, ani **frazémům**. Dovoluje totiž jen dvě změny.

PIANO TERRA

1. A San Maurizio gli abitanti di alcuni piani terra hanno piazzato delle grosse pietre sopra la tavoletta del water che tolgono solo quando devono servirsene (...) (La Repubblica)
2. *piano spazioso terra
3. A quale piano ti riferivi? A quello terra.
4. *Era terra il piano della casa?

Ani výraz *piano terra* se nepodobá **frazémũm, ani syntagmatũm**. Dovoluje totiž jen dvě ze čtyř změn.

POSTA AEREA

1. Le poste aeree italiane hanno confermato la sospensione dei voli aerei con Asmara e il blocco del traffico postale. (La Repubblica)
2. *posta veloce aerea
3. *A quale posta ti sei affidato? A quella aerea.
4. Era aerea la posta che hai utilizzato?

Výraz *posta aerea* dovoluje jen dvě změny, proto se nepodobá ani **frazémũm, ani syntagmatũm**.

PRIMA PAGINA

1. Ora Angelillo esprime ad alta voce il proprio desiderio di tornare sulle prime pagine. (La Repubblica)
2. Questa prima grande pagina (...) (CORIS)
3. Su quale pagina è apparso? Sulla prima.
4. *Era prima la pagina che stavi leggendo?

Výraz *prima pagina* se podobá **syntagmatu**. Dovoluje totiž tři ze čtyř změn.

PRIMA SERATA

1. (...) film anche graziosi che non raggiungono mai l'onore delle prime serate (...) (La Repubblica)
2. Nel corso della prima mondanissima serata l'attore americano, ospite a sorpresa, ha premiato il nostro regista: lo stesso ha fatto Godard con Brooks. (La Repubblica)
3. *In quale serata hai visto il film? In quella prima.
4. *Era prima la serata in cui hai visto il film?

Výraz *prima serata* dovoluje celkem dvě ze čtyř změn. Nepodobá se tedy **ani frazémům, ani syntagmatům**.

PRONTA CONSEGNA

1. (...) ragazzi delle ditte private per le pronte consegne e urgenti ritiri di lettere e pacchi in città. (La Repubblica)
2. *pronta efficace consegna
3. *Di quale consegna stavi parlando? Di quella pronta.
4. *Era pronta la consegna di cui stavi parlando?

Výraz *pronta consegna* se podobá **frazému**. Dovoluje totiž jen jednu změnu, kterou je flexe.

PUNTO VENDITA

1. punti vendita
2. *punto grande vendita
3. *Che tipo di punto era? Quello vendita.
4. *Era vendita il punto di cui parlavi?

Spojení *punto vendita* povoluje jen jednu změnu – flexi hlavy. Podobá se tedy **frazému**.

RIMBORSO SPESE

1. E oltre a proteggerlo, gli uomini dell'Fbi lo pagano: uno stipendio di millecinquecento dollari al mese, più i rimborsi spese. (La Repubblica)
2. ? rimborso parziale spese
3. *Quale rimborso hai ottenuto? Quello spese.
4. *Era spese il rimborso che hai ottenuto?

Výraz *rimborso spese* dovoluje jen jednu změnu, podobá se tedy **frazému**.

SALA DA PRANZO

1. sale da pranzo
2. sala grande da pranzo
3. In quale sala sei stato? In quella da pranzo.
4. ? Era da pranzo la sala in cui mangiavi?

V případě spojení *sala da pranzo* jsou zcela akceptovatelné tři ze čtyř změn. Tímto se podobá **syntagmatu**.

SCHEDA BIANCA

1. (...) il 17 per cento sono invece andati all'editorialista Michel Tatu, mentre le schede bianche o nulle sono state il 21,5 per cento. (La Repubblica)
2. scheda elettorale bianca
3. Che tipo di scheda è? Quella bianca.
4. L'hai lasciata bianca quella scheda?

Výraz *scheda bianca* dovoluje všechny čtyři změny, podobá se tedy **syntagmatu**.

STATO SOCIALE

1. Margaret Thatcher parlerà all'assemblea per ripetere il suo impegno a smantellare le costruzioni postbelliche degli "stati sociali". (La Repubblica)

2. La Germania ha sicuramente esasperato nel bene e nel male i prerequisiti dello stato democratico sociale europeo (...) (CORIS)
3. *Di quale stato stavi leggendo? Di quello sociale.
4. *Era sociale lo stato di cui stavi leggendo?

Výraz *stato sociale* dovoluje jen dvě ze čtyř změn. Nepodobá se tedy ani **frazémům**, ani **syntagmatům**.

TELEVISIONE PRIVATA

1. televisioni private
2. Questo clamoroso e finora inedito documento è stato trasmesso ieri sera dalla televisione britannica privata (...) (La Repubblica)
3. In quale televisione è apparso? In quella privata.
4. Era privata la televisione in cui è apparso?

Výraz *televisione privata* dovoluje všechny čtyři možné změny. Podobá se tedy **syntagmatu**.

TERZA ETÀ

1. Una marea di terze età. (La Repubblica)
2. *terza nuova età
3. *A quale età ti riferisci? A quella terza.
4. *Era terza l'età alla quale ti stavi riferendo?

Výraz *terza età* se podobá **frazému**, dovoluje totiž jen jednu změnu, kterou je flexe.

TERZO MONDO

1. Attenzione, questo nuovo cinema giovanile porta alle vecchie e nuove povertà, alle desolazioni di quei terzi mondi che crescono nel cuore delle capitali del benessere (...) (La Repubblica)
2. *terzo e vecchio mondo

3. *In quale mondo si trovava? In quello terzo.
4. *Era terzo il mondo in cui si trovava?

I výraz *terzo mondo* dovoluje jen jednu změnu, a to flexi. Proto se podobá **frazému**.

TESTA DI LISTA

1. Al centro della discussione le collocazioni, ovvero le decisioni sulle teste di lista (...) (La Repubblica)
2. *testa lunga di lista
3. *A quale testa ti riferisci? A quella di lista.
4. *Era di lista la testa alla quale ti riferivi?

Výraz *testa di lista* se podobá **frazému**. Dovoluje totiž jen jednu ze čtyř změn, kterou je flexe hlavy.

UNITÀ DI MISURA

1. In parole semplici, vanno cambiati i metodi di indagine e le unità di misura⁵³. (La Repubblica)
2. (...) in tale endecasillabo trova l'unità metrica di misura. (CORIS)
3. *Che tipo di unità intendevi? Quella di misura.
4. *Era di misura l'unità che intendevi?

Spojení *unità di misura* dovoluje jen dvě ze čtyř změn. Nepodobá se proto **ani frazémům, ani syntagatům**.

ULTIMA SPIAGGIA

1. Sono mesi che andiamo avanti a ultime spiagge. (La Repubblica)
2. L'ultima, disperata spiaggia del campione avvilito che vuole uscire dal tunnel della delusione. (La Repubblica)

⁵³ v tomto případě zůstává hlava nemodifikovaná i v plurálu, jedná se totiž o oxytonum

3. *In quale spiaggia si trovava? In quella ultima.
4. *L'ultima, è la spiaggia che non piace a nessuno.

Spojení *ultima spiaggia* se nepodobá **ani frazémům, ani syntagmatům**. Dovoluje totiž jen dvě ze čtyř změn.

UOMO D'AFFARI

1. uomini d'affari
2. *uomo impegnato d'affari
3. *Che uomo hai incontrato? Quello d'affari.
4. Era d'affari l'uomo che hai incontrato?

Spojení *uomo d'affari* dovoluje dvě ze čtyř změn. Proto se nepodobá ani **frazémům, ani syntagmatům**.

VALORE REALE

1. Le ragioni della crisi, che si traduce in un autentico crollo dei valori reali degli immobili per le vacanze, sono diverse. (La Repubblica)
2. valore economico reale (CORIS, La Repubblica); valore complessivo reale (CORIS)
3. ? Quale valore è rimasto invariato? Quello reale.
4. Era reale il valore degli immobili?

Výraz *valore reale* připouští jako zcela akceptovatelné tři ze čtyř změn. Proto se podobá **syntagmatu**.

VOCE BIANCA

1. Nicoletta Curjel è il divertente Cupido con il suo coretto di amorini (le bravissime **voci** bianche della città di Trieste dirette da Edda Calvano). (La Repubblica)
2. tre grandi voci femminili bianche (CORIS)
voci acute e bianche (La Repubblica)
3. Di quali voci è composto il coro? Di quelle bianche.

4. ? Erano bianche le voci che hai sentito?

Výraz *voce bianca* připouští tři ze čtyř změn. Proto se podobá **syntagmatu**.

5.2. Le polirematiche verbali

Bylo analyzováno celkem 34 verbálních víceslovných pojmenování⁵⁴.

Tento druh víceslovných pojmenování dovoluje vždy flexi hlavy (vzhledem k tomu, že je hlava všech verbálních víceslovných pojmenování tvořená slovesem, je logicky vždy možná jeho konjugace). Flexe tedy byla možná ve všech 34 případech.

Ve všech případech bylo rovněž možné modifikovat hlavu adverbiem.

Pronominalizace byla možná jen v patnácti případech, zatímco dislokace či topikalizace v pouhých jedenácti případech.

V závislosti na těchto výsledcích můžeme říci, že verbální víceslovná pojmenování mají tendenci se chovat jako verbální syntagmata (z analyzovaného vzorku 34 verbálních víceslovných pojmenování devatenáct vykazovalo takové vlastnosti).

Pouze v jednom případě se víceslovné pojmenování chovalo spíše jako frazém. Jedná se o spojení *stare fresco* (přen. - koledovat si), které se takto chová pravděpodobně proto, že i po sémantické stránce se spíše podobá frazémům, a to díky nekompozičnosti svého významu.

Frazémům ani syntagmatům se nepodobalo zbylých čtrnáct případů.

⁵⁴ podrobný přehled viz kapitola 11. Přílohy, tabulka č. 2

SYNTAGMATA

POLIREMATICHE

FRAZÉMY

andare in onda	andare via	stare fresco
andare in porto	dare buca	
andare in scena	dare i numeri	
buttare giù	essere lì lì	
dire in faccia	fare fuori	
essere di guardia	fare luce	
essere fritto	mettere in moto	
fare appello	perdere tempo	
fare causa	piantare in asso	
fare il punto	stendere un velo	
forzare i tempi	tenere dietro	
forzare la mano	tirare il collo	
mantenere in piedi	uscire pazzo	
passare la parola	vedere male	
perdere la testa		
prendere con le molle		
prendere tempo		
stare in guardia		
tendere una mano		

ANDARE IN ONDA

1. va/andrà/è andato... in onda
2. (...) deve andare di nuovo in onda (CORIS); Adesso rischiano di non andare mai in onda. (La Repubblica)
3. ? Va in onda stasera? Sì, ci va.
4. È in onda che deve andare?

Spojení *andare in onda* se mírou soudržnosti svých prvků podobá **syntagmatu**.

ANDARE IN PORTO

1. Se l'operazione andrà in porto il costruttore romano potrà incassare un cospicuo pacchetto di miliardi (...) (La Repubblica)
2. (...) anche se molti osservatori rimangono scettici sul fatto che un'operazione così imponente possa andare realmente in porto. (CORIS)
3. È andata in porto quest'operazione? Sì, ci è andata.

4. È in porto che deve andare l'operazione.

Spojení *andare in porto* se podobá **syntagmatu**. Dovoluje totiž všechny čtyři navržené změny.

ANDARE IN SCENA

1. va/andrà/è andato... in scena

2. (...) potrà così andare oggi in scena regolarmente. (La Repubblica)

3. Va in scena stasera? No, non ci va stasera, ci va domani.

4. È in scena che deve andare lo spettacolo.

Spojení *andare in scena* se podobá **syntagmatu**. Stejně jako *andare in porto* totiž dovoluje všechny čtyři navržené změny.

ANDARE VIA

1. va/andrà/è andato... via

2. andare finalmente via (CORIS)

3. *Vai via? Sì, ci vado.

4. *È via che vuoi andare?

Výraz *andare via* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**. Dovoluje totiž jen dvě navržené změny, kterými jsou (tak, jako u ostatních verbálních víceslovných pojmenování) konjugace hlavy a vložení modifikátoru – adverbia.

BUTTARE GIÙ

1. butti/buttano/hanno buttato... giù

2. buttare tutto giù; buttare rapidamente giù (La Repubblica)

3. Non ti buttare giù. Non mi ci vorrei buttare.

4. Non è giù che ti dovresti buttare.

Výraz *buttare giù* se podobá **syntagmatu**. Jeho vnitřní kohezi je možné narušit ve všech čtyřech případech.

DARE BUCA

1. dai/daranno/ha dato... buca
2. dare spesso buca
3. *Ti ha dato buca? Sì, me l'ha data.
4. *È buca che ti ha dato?

Výraz *dare buca* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**. Zcela přijatelné jsou totiž u něj jen konjugace hlavy a vložení modifikátoru (adverbia).

DARE I NUMERI

1. diamo/darete/hanno dato... i numeri
2. Ha dato veramente i numeri.
3. *Pensi che anche stasera darà i numeri? Sì, penso che li darà.
4. *Sono i numeri che hai dato stasera.

Stejně jako výraz *dare buca* se chová i spojení *dare i numeri*, které se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

DIRE IN FACCIA

1. Dico/dite/avrebbero detto/ abbiamo detto... in faccia
2. E lui è il primo a dire tutto in faccia. (La Repubblica)
3. *Dici sempre le cose in faccia? Sì, ce le dico.
4. Era in faccia che me lo dovevi dire.

Výraz *dire in faccia* se podobá **syntagmatu**. Jeho vnitřní kohezi je možné narušit ve třech navržených případech.

ESSERE DI GUARDIA

1. siete/sarai/sarebbero stati... di guardia

2. Ci sono passata a piedi tre volte e in orari diversi, c'era sempre qualcuno di guardia alla finestra e ho notato che controllava anche le macchine. (CORIS)
3. Sei di guardia stasera? Sì, lo sono.
4. ? Era di guardia che dovevi essere.

Výraz *essere di guardia* se podobá **syntagmatu**.

ESSERE FRITTO

1. è/sarà fritto; siamo fritti
2. Adesso siamo veramente fritti.
3. Sembri proprio fritto. - Sì, lo sono.
4. *Fritto, non vorrei mai esserlo.

Spojení *essere fritto* se podobá **syntagmatu**. Dovoluje totiž tři ze čtyř navržených změn.

ESSERE LÌ LÌ

1. siamo/era... lì lì
2. Forse fu addirittura lì lì per abbandonare il progetto. (CORIS)
3. ? Sembrava che stessi lì lì per scoprire la verità. - Sì, infatti c'ero.
4. *Lì lì ero.

Spojení *essere lì lì* se nepodobá ani fražému, ani **syntagmatu**.

FARE APPELLO

1. faccio/farai/hanno fatto... appello
2. (...) non si farà mai appello a estranei per regolare i problemi di famiglia. (CORIS)
3. Volevi fare appello alla loro coscienza? Sì, lo volevo fare.
4. *Era appello quello che volevi fare?

Výraz *fare appello* se podobá **syntagmatu**.

FARE CAUSA

1. fanno/farei/hai fatto... causa
2. Mia moglie gli ha fatto comunque causa (...) (CORIS)
3. Vuoi fargli causa? Sì, gliela voglio fare.
4. Causa, non vorrei farla a nessuno.

Výraz *fare causa* se podobá **syntagmatu**. Jsou u něj přijatelné všechny navržené změny.

FARE FUORI

1. facciamo/faranno/avrebbero fatto... fuori
2. Armato o meno, l'avrebbero fatto comunque fuori. (CORIS)
3. *Pensi che vogliono farmi fuori? - Sì, ti ci vogliono fare.
4. *Era fuori che voleva farmi.

Spojení *fare fuori* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

FARE IL PUNTO

1. faccio/faresti/hai fatto... il punto
2. (...) Facciamo di nuovo il punto sulle attuali dimensioni della Rete (...) (CORIS)
3. Penso che dovresti fare il punto della situazione. – Sì, adesso lo faccio.
4. Era il punto della situazione che avresti dovuto fare.

Spojení *fare il punto* se podobá **syntagmatu**. Jsou u něj přijatelné všechny čtyři navržené změny.

FARE LUCE

1. fai/faremmo/avresti fatto... luce
2. fare finalmente luce (CORIS)

fare definitivamente luce (La Repubblica)

3. ? Non pensi che sarebbe meglio fare luce su questa situazione? – No, penso che sarebbe meglio non farla.

4. *Era luce che dovevano fare su quella situazione.

I spojení *fare luce* se podobá **ani fražému, ani syntagmatu**.

FORZARE I TEMPI

1. forza/sta forzando/forzeranno... i tempi

2. (...) forzare troppo i tempi (...) (La Repubblica);

3. Penso che stiano forzando troppo i tempi. – Hai ragione, li stanno forzando.

4. ? I tempi dovevano forzare, non la mano.

Spojení *forzare i tempi* se podobá **syntagmatu**.

FORZARE LA MANO

1. forzano/forzeranno/hanno forzato... la mano

2. (...) tenderà a non forzare troppo la mano sui contenuti (La Repubblica)

(...) Andreotti non vuole forzare ulteriormente la mano (...) (La Repubblica)

(...) i sindacati non le hanno forzato per nulla la mano? (CORIS)

3. Ti hanno forzato la mano? – Non me l'hanno forzata per niente.

4. ? La mano dovevano forzare, non i tempi.

I spojení *forzare la mano* se podobá **syntagmatu**.

MANTENERE IN PIEDI

1. mantengo/hanno mantenuto/manterranno... in piedi

2. Cerchiamo quindi di mantenerlo sempre in piedi. (CORIS)

3. Non riesce a mantenersi in piedi. Non ci si riesce a mantenere.

4. In piedi, non riusciva proprio a mantenersi.

Výraz *mantenere in piedi* se podobá **syntagmatu**. Jsou u něj zcela přijatelné všechny navržené změny.

METTERE IN MOTO

1. metti/hanno messo/metterai... in moto
2. (...) il "congegno" mal funzionante delle gambe di Zeno è messo faticosamente in moto a metà del quinto capitolo. (CORIS)
3. *Riesci a mettere in moto la macchina? – Sì, riesco a mettercela.
4. *In moto, non riuscirei mai a metterla.

Spojení *mettere in moto* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

PASSARE LA PAROLA

1. passa/passerà/avrei passato... la parola
2. Passò poi la parola al presidente federale. (CORIS)

Si passavano emozionati la parola tutti i presenti (...) (La Repubblica)
3. A chi passeranno poi la parola? La passeranno al direttore.
4. *Era la parola che avrei voluto passarti.

Spojení *passare la parola* se podobá **syntagmatu**.

PERDERE TEMPO

1. perdo/stava perdendo/perderemo... tempo
2. Sora Ninha è matta e a ribattere si perde solo tempo e pazienza. (CORIS)
3. ? Non pensi che stai solo perdendo tempo? – Hai ragione, lo sto perdendo.
4. *È tempo che non vorrei perdere.

Výraz *perdere tempo* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

PERDERE LA TESTA

1. persi/ha perso/perderò... la testa
2. Ho perso improvvisamente la testa. (CORIS)
3. Probabilmente ha perso la testa per quella ragazza. – È vero, l'ha persa.
4. ? È la testa che perdi.

Spojení *perdere la testa* se podobá **syntagmatu**.

PIANTARE IN ASSO

1. pianta/pianteremo/hanno piantato... in asso
2. Questo maledetto motore ci ha piantati di nuovo in asso. (CORIS)
3. *Ti ha piantato in asso? Sì, mi ci ha piantato.
4. ? È in asso che ci ha piantati.

Spojení *piantare in asso* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**. Věta *È in asso che ci ha piantati* byla dotazovanými označena celkem čtyřikrát jako chybná, pětkrát jako ne zcela správná.

PRENDERE CON LE MOLLE

1. prendono/prenderai/ha preso... con le molle
2. Insomma, è da prendere abbastanza con le molle. (La Repubblica)
3. *Non pensi che lo stia prendendo un po' troppo con le molle? Sì, ce lo sta prendendo.
4. È con le molle che lo devi prendere.

Výraz *prendere con le molle* se podobá **syntagmatu**.

PRENDERE TEMPO

1. prendi/prenderanno/ho preso... tempo
2. Prese lo stesso tempo per sé. (CORIS)

3. Penso che dovresti prenderti un po di tempo per te stesso. – Sono d'accordo, adesso me lo prendo.

4. *È tempo che ti devi prendere.

Výraz *prendere tempo* se podobá spíše **syntagmatu**.

STARE IN GUARDIA

1. sto/staremo/stavano... in guardia

2. E sebbene un cuore avaro provveda per l'intera sua vita a stare ossessivamente in guardia come una miserabile sentinella (...) (CORIS)

3. Stai in guardia? Sì, ci sto.

4. È in guardia che dovevano stare.

Spojení *stare in guardia* se podobá **syntagmatu**.

STARE FRESCO

1. sto fresco/stavano freschi

2. ? Stare molto fresco. (Grossmann – Rainer (2004))

3. *Stai fresco? Sì, lo sto.

4. *È fresco che stai! (Grossmann – Rainer (2004))

Výraz *stare fresco* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

STENDERE UN VELO

1. stendete/stenderò/hanno steso... un velo

2. La stessa stampa stende invece un velo di silenzio sul problema (...) (La Repubblica)

3. *Pensi che sulla situazione stenderanno a breve un velo? – No, penso che sia presto per stendercelo.

4. ? È un velo che dovresti stendere sulla questione.

Spojení *stendere un velo* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

TENDERE UNA MANO

1. tendono/abbiamo teso/tenderà... una mano
2. Tendendo indirettamente una mano a Fazio, l'Fmi ha infatti espresso un giudizio positivo sulla Vigilanza, "tempestiva e trasparente". (La Repubblica)
3. ? Le ha teso una mano? Sì, gliel'ha tesa.
4. È una mano che doveva tendergli.

Výraz *tendere una mano* se podobá **syntagmatu**.

TENERE DIETRO

1. tengo/terranno/hanno tenuto... dietro
2. Ora speriamo che qualche altra squadra ci aiuti a tenere sempre dietro Villeneuve, a togliergli punti preziosi. (CORIS)
3. *Secondo te si terrà dietro? – Secondo me ci si terrà.
4. *Era dietro che avrebbero dovuto tenersi.

Spojení *tenere dietro* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

TIRARE IL COLLO

1. tira/tirarono/hanno tirato... il collo
2. Non ha tirato troppo il collo ai nazionali? (CORIS)
3. *Non stanno tirando un po' troppo il collo? – Sì, lo stanno tirando.
4. *È il collo che ha tirato troppo.

Výraz *tirare il collo* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

USCIRE PAZZO

1. esco/usciamo/uscirà... pazzo
2. Sto uscendo letteralmente pazzo.
3. *Non ti fa uscire pazzo questa situazione? – Sì, mi ci fa uscire.

4. *È pazzo che è uscito.

I výraz *uscire pazzo* se nepodobá ani **frazému**, ani **syntagmatu**.

VEDERE MALE

1. vedete/vidi/vedranno... male

2. Forse vuol dire che se dipendi economicamente da qualcuno, quando ti lascia, te la vedi davvero male? (CORIS)

3. *La vedi male? Sì, ce la vedo.

4. Così male io non la vedo.

Výraz *vedere male* se podobá **syntagmatu**.

5.3. Le polirematiche aggettivali⁵⁵

V případě analyzovaných adjektivních víceslovných pojmenování (celkem třináct)⁵⁶ nebyla dislokace ani pronominalizace možná. Zřídka pak byla možná flexe (v pěti případech) nebo vložení modifikátoru (ve čtyřech případech).

V závislosti na těchto datech jsme došli k závěru, že se téměř všechna analyzovaná víceslovná pojmenování náležící do této skupiny chovají spíše jako frazémy (bylo tomu tak ve dvanácti případech).

Jediný výraz *andata e ritorno* jsme zařadili do skupiny těch víceslovných pojmenování, která nemůžeme přirovnat ani k syntagmatům, ani k frazémům. Jeho vnitřní vazby totiž bylo možné narušit jak flexí (*andate e ritorni*), tak vložním modifikátoru (*andata e corrispondente ritorno*).

SYNTAGMATA	POLIREMATICHE	FRAZÉMY
	<i>andata e ritorno</i>	<i>a vista</i> <i>a senso unico</i> <i>acqua e sapone</i> <i>alla mano</i> <i>di comodo</i> <i>di massima sicurezza</i> <i>fuori stagione</i> <i>in bianco</i> <i>in bianco e nero</i> <i>in scala</i> <i>papale papale</i> <i>terra terra</i>

⁵⁵ do této skupiny byly zařazeny po vzoru Voghery (Grossmann-Rainer (2004)) i ta adjektivní víceslovná pojmenování, která se v jistých situacích chovají jako víceslovná pojmenování adverbiální

⁵⁶ přehled viz kapitola 11. Přílohy, tabulka č. 3

A VISTA

1. –
2. Il cardinale a quella vista, controllando il suo imbarazzo, si comportò con eccezionale eleganza, limitandosi a mormorare che era "molto meravigliato". (CORIS)
3. –
4. –

A SENSO UNICO

1. Soltanto alle 7.30 di ieri è stato permesso il passaggio degli automezzi, con frequenze a sensi unici alternati. (La Repubblica)
2. *a senso esclusivamente unico
3. *A quale senso era la strada? A quello unico, naturalmente.
4. *Era unico il senso di quella strada?

ACQUA E SAPONE

1. *acque e saponi
2. –⁵⁷
3. –
4. –

ALLA MANO

1. *alle mani
2. –⁵⁸
3. –

⁵⁷ modifikátor je možné vložit (např. *acqua tiepida e sapone*) jen pokud se nejedná o víceslovné pojmenování s původním významem – *ragazza acqua e sapone* – nenalíčená dívka; dívka oplývající přírodní krásou.

⁵⁸ i zde podobně jako v případě „*acqua e sapone*“ je možné vložit modifikátor jen v případě, že se nejedná o víceslovné pojmenování (např. *alla mia mano*)

4. –

ANDATA E RITORNO

1. Un vediamo, un né sì né no forse di cortesia, per non deludere subito gli imploranti amici così gentili da sobbarcarsi con entusiasmo ripetuti andate e ritorni Milano-Roma. (La Repubblica)

2. andata e corrispondente ritorno (CORIS)

3. –

4. –

DI COMODO

1. *di comodi

2. Siamo tuttavia all'ipotesi di maggior comodo (...) (La Repubblica)

3. –

4. –

DI MASSIMA SICUREZZA

1. *di massime sicurezze

2. Lo sanno tutti che gli ospedali italiani dovrebbero chiudere se fossero costretti ad operare solo in condizioni di massima e totale sicurezza. (La Repubblica)

3. *Di che tipo di sicurezza si tratta? Di quella massima.

4. *Era di massima la sicurezza.

FUORI STAGIONE

1. (...) e le riproduzioni a colori, nei mesi fuori stagioni, sono riservate solo alle opere di sicuro successo (...) (La Repubblica)

2. *fuori questa stagione

3. –

4. –

IN BIANCO

1. *in totale bianco

2. –

3. –

4. –

IN BIANCO E NERO

1. *in bianchi e neri

2. –

3. –

4. –

IN SCALA

1. Un punto luminoso indicherà la posizione della macchina su una mappa che potrà essere in scale differenti. (La Repubblica)

2. –

3. –

4. –

PAPALE PAPALE

1. Hanno smentito sapendo di smentire quando bastava dichiarare papali papali. (La Repubblica)

2. *papale molto papale

3. –

4. –

TERRA TERRA

1. *terre terre

2. *terra proprio terra

3. –

4. –

5.4. Závěry vyplývající z výzkumu

V tomto výzkumu jsme se pokusili určit, zda se vybraná víceslovná pojmenování pevností svých vnitřních vazeb podobají spíše syntagmatům (malá pevnost), frazémům (velká pevnost), nebo zda stojí na pomezí těchto dvou skupin.

Zaměřili jsme se na víceslovná pojmenování nominální, verbální a adjektivní, která jako jediná vzbuzují v tomto ohledu pochyby (ostatní druhy víceslovných pojmenování vykazují pevné, neproniknutelné vazby, proto byly z výzkumu předem vyřazeny).

Jak jsme mohli v průběhu této práce konstatovat, je nejčastějším možným narušením vnitřní koheze víceslovných pojmenování flexe hlavy a vložení modifikátorů hlavy, a to především u verbálních a adjektivních víceslovných pojmenování (v případě nominálních víceslovných pojmenování byla velmi častá také pronominalizace hlavy).

Zatímco však u verbálních a adjektivních pojmenování byla možná flexe hlavy a vložení modifikátoru hlavy v poměru 50:50⁵⁹ (u adjektivních víceslovných pojmenování s drobnou odchylkou), převyšovala u nominálních víceslovných pojmenování možnost flexe hlavy nad možnost vložení modifikátoru téměř dvojnásobně⁶⁰.

⁵⁹ verbální víceslovná pojmenování: možnost flexe hlavy: 34 případů, možnost vložení modifikátorů hlavy 34 případů (viz také Přílohy – tabulka č. 2)
adjektivní víceslovná pojmenování: možnost flexe hlavy: 5 případů, možnost vložení modifikátorů hlavy: 4 případy (viz také Přílohy – tabulka č. 3)

⁶⁰ nominální víceslovná pojmenování: možnost flexe hlavy: 57 případů, možnost vložení modifikátorů hlavy: 26 případů (viz také Přílohy – tabulka č. 1)

Co se týče pronominalizace hlavy, je u nominálních víceslovných pojmenování zastoupená prakticky stejně, jako možnost vložení modifikátorů hlavy (dokonce tuto možnost lehce převyšuje, a to v poměru 28:26).

V případě verbálních víceslovných pojmenování je možná v patnácti případech (z celkových 34 zkoumaných případů).

U adjektivních víceslovných pojmenování nebyla pronominalizace možná. Stejně tomu bylo i u dislokace či topikalizace.

I u ostatních dvou skupin byla dislokace a topikalizace nejméně možným narušením vnitřní koheze těchto slovních spojení.

V případě nominálních víceslovných pojmenování byla tato možnost zastoupena dvaceti případy (z celkových 63).

Verbální víceslovná pojmenování bylo možné dislokovat či topikalizovat v jedenácti případech (z celkových 34).

Všechna tato kritéria měla být ukazatelem toho, zda se dané víceslovné pojmenování podobá svou vnitřní kohezí spíše syntagmatu, frazému, či žádnému z nich.

Výzkum ukázal, že se nominální víceslovná pojmenování chovají častěji jako syntagmata, podobnost s frazémy však v tomto smyslu převyšují jen nepatrně, a to v poměru 25:23. Jen patnáct případů bylo označeno jako „na pomezí“.

Podobně tomu bylo i u verbálních víceslovných pojmenování, která se jako syntagmata chovala v devatenácti případech. Jen jeden případ mohl být označen jako v tomto ohledu podobný frazémům. Zbýlých čtrnáct případů se mírou soudržnosti svých komponentů nepodobalo ani syntagmatům, ani frazémům.

Bezkonkurenčně největší soudržnost pak vykazovala adjektivní víceslovná pojmenování, která se ve dvanácti případech chovala v tomto směru jako frazémy. Jen jeden případ se nepodobal ani frazémům, ani syntagmatům.

Jako frazémy se tedy víceslovná pojmenování nominální chovala v 36% případů, víceslovná pojmenování verbální v 3% případů a víceslovná pojmenování adjektivní v 92% případů.

Můžeme tedy říci, že jsou nominální a verbální víceslovná pojmenování opravdu různorodými skupinami, a že se mírou vnitřní koheze svých komponentů opravdu liší.

Na jedné straně existují velmi volná spojení, která se syntagmatům (ať již nominálním či verbálním) velmi podobají. Na straně druhé máme v rámci těchto skupin taková víceslovná pojmenování, jejichž prvky jsou tak pevně spojeny, že prakticky nedovolují narušení svých vnitřních vazeb.

Tuto různorodost nesdílí ostatní druhy víceslovných pojmenování (adjektivní, adverbialní, předložková, konjunktivní, interjekční), jejichž prvky jsou těsně spojeny, nedovolují narušení svých vnitřních vazeb a chovají se tak vždy jako frazémy.

5.5. Omezení přesnosti výzkumu

I přes veškeré snahy o přesnost jsme si vědomi toho, že spolehlivost tohoto výzkumu není stoprocentní, a to především proto, že vzorek rodilých mluvčích, kteří laskavě přispěli k dokončení tohoto výzkumu, byl poměrně malý (devět zástupců).

Přesnost mohl rovněž narušit fakt, že byly výsledky občas velmi nerozhodné. V tomto výzkumu jsme se tak přiklonili k výsledku, který převyšoval další možnosti, i přestože je často převyšoval jen nepatrně.

6. Slovník použitých víceslovných pojmenování

A:

a caldo – za tepla (i přeneseně)

a occhio – od oka, přibližně, baj oko

a norma di – podle; a norma di legge – podle zákona

a parte che – kromě toho, že

a pie' di pagina – pod čarou

a portata di mano – po ruce, na dosah (ruky)

a prezzo di costo – za výrobní náklady

a rate – na splátky; pagare a rate – splácet

a tutta birra – naplno, na plné pecky

a viso aperto – otevřeně, upřímně; parlare a viso aperto – mluvit s naprostou upřímností
(otevřeností)

a vista – vizuální, vizuálně, podle zraku; depositi bancari a vista – bankovní vklady na
viděnou (na požádání)

a senso unico – 1. jednosměrný; strada a senso unico – jednosměrka; 2. přen. jednostranný

acqua e sapone – přirozený; bellezza all'acqua e sapone – přirozená krása

addetto ai lavori – pracovník, odborník

al nero – načerno; lavorare al nero – pracovat na černo

al verde – bez peněz, na mizině; essere al verde – být bez peněz, být na mizině, být švorc

alla faccia – na truc někomu

alla mano – ochotný, vstřícný, dosažitelný, po ruce; essere alla mano – být ochotný, být
vstřícný, být dosažitelný, být po ruce

alla pari – na stejné úrovni, rovný, rovnocenný;

alta tensione –_{přen.} hustá atmosféra, vypjatá atmosféra

alte sfere – vyšší kruhy, nejvyšší místa

andare in onda – jít do vysílání

andare in porto – uspět, podařit se; l'operazione è andata in porto – operace se vydařila

andare in scena – konat se, být uveden na scénu

andare via – odejít

andata e ritorno – tam a zpátky, cesta tam a zpět

anima gemella – spřízněná duše

anno liturgico – liturgický (církevní) rok

aria aperta – otevřené prostranství, širé nebe; all'aria aperta – venku

assieme a – společně s

atto d'ufficio – úřední výkon

B:

ben detto – dobře řečeno

ben fatto – dobrá práce

bene o male – tak či onak, víceméně,

bene rifugio – uchovatel hodnoty

beni culturali – kulturní dědictví, kulturní statky

borsa di studio – stipendium

brutta copia – koncept, hrubá verze textu, text psaný „nanečisto“

buona fede – dobré úmysly; in buona fede – v dobré víře

buonanotte al secchio – (dosl. dobrou noc kbelíku), nechme to být, to nemá cenu

buone cose – (přeji ti) dobré věci

buttare giù – 1. shodit; 2. non ti buttare giù – přen. nevěš hlavu

C:

cambio palla – výměna míče

camera del lavoro – komora práce

capitale sociale – 1. ekon. základní kapitál, kmenový kapitál, 2. sociol. sociální (společenský) kapitál

carro armato – tank

carta di credito – kreditní karta

casa di cura – pečovatelský dům

che palle – (dosl. to jsou ale koule), to je otrava

che so io – co já vím

checcché sia – ať je to jak chce

chi più chi meno – ten více, ten méně; ten lépe, ten hůře

chissà chi – kdovíkdo

conferenza stampa – tisková konference

così così – jakž takž

D:

dare buca – nesplnit slib, nepřijít na schůzku

dare i numeri – mluvit z cesty, říkat nesmysly, plácát hlouposti

dare retta – věnovat pozornost

dato di fatto – fakt, skutečnost; È un dato di fatto che... – skutečností je že; faktem je že...

di anno in anno – rok od roku, z roku na rok

di comodo – výhodný; una posizione di comodo – přen. pohodlný postoj

di cuore – od srdce, ze srdce; ridere di cuore – smát se od srdce

di massima sicurezza – za maximální bezpečnosti, carcere di massima sicurezza – vězení s maximální ostrahou

di più - více

di punto in bianco – náhle, zničehonic, znenadání

di tutto – všechno možné
dire in faccia – říct do očí
diritto d'autore – autorské právo
dono di natura – vrozený talent
dopo che – poté co
doppio senso – dvojsmysl

E:

effetto serra – skleníkový efekt
esame di stato – státní zkouška
essere di guardia – být na stráž
essere fritto – být v bezvýchodné situaci, být nahaný
essere lì lì – už už, málem

F:

fare appello – vyzývat, apelovat
fare causa – podat žalobu, zahájit právní řízení
fare fuori – vyřadit, zabít, zbavit se, odstranit
fare il punto – vyhodnotit, zvážit; fare il punto della (sulla) situazione – zvážit situaci, vyhodnotit situaci
fare luce – 1. posvítit; 2. objasnit; far luce sulla questione – vrhnout světlo na toto téma
fermo restando che – zůstává faktem že
figlio d'arte – ten, jehož rodiče byly umělci a i on sám je umělec
fine settimana – víkend
forzare i tempi – pospíšet si
forzare la mano – přinutit

fuori stagione – mimo sezónní, mimo sezónu

G:

giacca a vento – (zimní) bunda, větrovka

giornale radio – (rozhlasové) zprávy

giù di lì – zhruba, asi; nell'ultimo anno o giù di lì – zhruba za poslední rok

giusta causa – oprávněný důvod, správná věc

gran premio – velká cena

gran che – non è un gran che – není to nic moc

grazie al cielo – díky nebesům, díky bohu

guerra fredda – studená válka

I:

in bianco – 1. bezesný; passare la notte in bianco – strávit bezesnou noc; 2. dietní;

mangiare in bianco – jíst dietně

in bianco e nero – černobílý

in bocca al lupo – zlom vaz, hodně štěstí

in buona fede – v dobré víře

in contante – v hotovosti

in linea di massima – v zásadě

in modo che – tak aby

in nero – na černo; lavorare in nero – pracovat na černo

in nome del cielo – ve jménu božím

in proprio – na sebe; mettersi in proprio – zahájit samostatnou výdělečnou činnost

in quanto – jakožto

in quanto a – co se týče

in scala – v měřítku

in senso lato – v širším slova smyslu

in via di sviluppo – rozvojový; un paese in via di sviluppo – rozvojová země

L:

letto singolo – jednolůžko

lì per lì – v té chvíli

lingua madre – mateřský jazyk

lista di nozze – svatební seznam

lo stesso – stejný

luna di miele – líbánky

M:

madonna santa – panenka Maria!

mal di testa – bolest hlavy

mamma mia – maminko moje!

mantenere in piedi – udržovat

meno male – ještě že tak, ještě štěstí

mettere in moto – uvést do pohybu, uvést do chodu

metro quadrato – čtvereční metr

mondo boia – (dosl. „katův svět“), zatraceně!

mondo cane – (dosl. „psí svět“), zatraceně!

musica leggera – „*pop music*“, popová hudba

N:

nel caso che – v případě že

nell'arco di – v průběhu, nell'arco di qualche giorno – v průběhu několika dní

nella misura in cui - jelikož

nonostante che - přestože

O:

ora di punta – špička (např. dopravní)

ora locale – místní čas

ordinaria amministrazione – běžná praxe, běžné řízení, rutinní záležitost, běžná správa

ordine pubblico – veřejný pořádek

P:

pancia all'aria – „břichem nahoru“, stare a pancia all'aria – ležet na zádech

papale papale – upřímně, na rovinu, dire qualcosa papale papale – říct něco na rovinu

parco nazionale – národní park

passare la parola – předat slovo

per fortuna – naštěstí

per quanto – jelikož

perdere tempo – ztrácet čas

perdere la testa – ztratit hlavu

piano di volo – letový plán

piano terra – přízemí

piantare in asso – nechat na holičkách

più o meno – víceméně

porca miseria – zatraceně!

porta a porta – „podomní“, vendita porta a porta – podomní prodej

posta aerea – letecká pošta

prendere con le molle – přen. jednat v rukavičkách

prendere tempo – počkat, oddálit

prima che – předtím než

prima di – předtím než

prima pagina – titulní stránka

prima serata – hlavní vysílací čas, „*primetime*“

pronta consegna – okamžité poskytnutí služby

punto vendita – prodejní místo, prodejna

Q

qualche cosa – něco

quanto a – co se týče

questo e quello – to i ono

R:

riguardo a – co se týče, s ohledem na

rispetto a – vzhledem k tomu že

rimborso spese – náhrada výdajů, úhrada nákladů,

S:

sala da pranzo – jídelna, jídelní sál

salvo che – ledaže by

santo cielo – svaté nebe!

scheda bianca – prázdný hlasovací lístek

sta di fatto che – jisté je že

stare in guardia – být ve střehu, dávat si pozor

stare fresco – přen. být na tom špatně, koledovat si; mít malé šance na úspěch

stato sociale – sociální stát, společenské postavení

stendere un velo – zapomenout na nějakou nepříjemnou událost a už o ni nemluvit

su per giù – cirka, přibližně

sulla carta – teoreticky

T:

tanto che - takže

televisione privata – soukromá televize

tendere una mano – přen. nabídnout pomocnou ruku

tenere dietro – následovat, být v patách, stačit někomu, držet krok; přen. pochopit – non riesco

a tenergli dietro – nerozumím mu

terra terra – prostý, jednoduchý; dire le cose terra terra – říct věci jednoduše; una persona

terra terra – prostý člověk; un missile terra terra – raketa země-země⁶¹

terza età – třetí věk

terzo mondo – třetí svět

testa di lista – úvod textu

tirare il collo – zakroutit krkem, přen. utáhnout si opasek

tutt'altro - kdepak

U:

unità di misura – měrná jednotka

ultima spiaggia – krajní východisko, poslední možnost

uomo d'affari – byznysmen

uscire pazzo – zbláznit se

⁶¹ (Štichauer, 2007)

V:

valore reale – skutečná hodnota

vedere male – přen. vidět špatně, předpovídat špatné věci

voce bianca – dětský hlas

7. Závěr

V této práci jsme se zabývali víceslovnými pojmenováními.

Víceslovná pojmenování jsou spojení dvou a více lexikálních jednotek, které mají za normálních podmínek autonomní význam. Proto jsou rodilými mluvčími vnímána jako jediné slovo.

Mezi lexikálními jednotkami, tvořícími tato slovní spojení, existují v některých případech velmi silné vazby, proto není snadné tyto vazby narušit jejich přesunem v rámci věty nebo vložením dalších lexikálních jednotek.

A právě pevnost těchto vazeb byla předmětem zkoumání této diplomové práce.

Byl vybrán vzorek několika nominálních, verbálních a adjektivních víceslovných pojmenování, na který pak byla aplikována čtyři kritéria, která měla narušit jejich vnitřní vazby (těmito kritérii byla: flexe hlavy, vložení modifikátorů hlavy, pronominalizace hlavy, topikalizace či dizlokace hlavy).

Akceptovatelnost změn, které nastaly po narušení těchto vnitřních vazeb, byla ověřována nejprve na korpusech italského jazyka CORIS/CODIS a La Repubblica.

Dále pak byly tyto často „absurdní“ případy předloženy v podobě dotazníků rodilým mluvčím, kteří rozhodli o jejich správnosti.

Po zhodnocení výsledků z výzkumu vyplynulo, že existují, jak jsme předpokládali, v rámci nominálních a verbálních víceslovných pojmenování značné rozdíly. V některých případech byla pevnost vazeb velmi malá a na víceslovná pojmenování mohla být aplikována všechna možná narušení jejich vnitřní koheze, aniž by tyto změny působily podivně. Jednalo se například o spojení jako *carta di credito* či *lista di nozze*, na poli verbálních víceslovných pojmenování se pak jednalo například o *andare in porto* či *mantenere in piedi* (tato kategorie převyšovala u této skupiny nad kategorií, která se svou soudržností podobala frazémům).

V některých případech nefungovaly všechny změny takto spolehlivě, i přesto jsme však víceslovná pojmenování, která dovolovala alespoň tři narušení svých vnitřních vazeb, označili jako „podobná syntagmatům“.

Byly zde však i případy, které vykazovaly soudržnost podobnou spíše frazémům. Jednalo se o téměř všechna adjektivní víceslovná pojmenování (s výjimkou *andata e ritorno*), jako například *a senso unico* či *acqua e sapone*.

Ve skupině verbálních víceslovných pojmenování byl naopak nalezen jen jeden takový případ (jednalo se o *stare fresco*).

Co se týče nominálních víceslovných pojmenování, z výzkumu vyplynulo, že se zástupci této kategorie chovají častěji jako syntagmata. Frazémy v tomto ohledu však převyšovaly jen nepatrně, a to v poměru 23:25.

8. Riassunto

Il presente lavoro è stato redatto al fine di analizzare le unità polirematiche, un fenomeno linguistico al quale, secondo chi scrive, la letteratura accademica italiana non ha finora prestato sufficiente attenzione.

Le unità polirematiche sono delle combinazioni di unità lessicali percepite dai madrelingua come un'unica parola. Sebbene le parole costituenti le polirematiche sono dotate di un significato autonomo, tale fattispecie linguistica non presenta una lettura compositiva, in quanto il significato delle polirematiche non è deducibile dal significato delle singole parole che le compongono.

Le parole che formano le polirematiche presentano un avanzato stato di lessicalizzazione e quindi una forte coesione interna che in alcuni casi ricorda quella delle parole. In altri casi i legami sono più liberi e le polirematiche ricordano piuttosto i sintagmi.

Questa tesi si pone come obiettivo l'individuazione del grado di coesione interna tra i costituenti della polirematica. A tale scopo, è stato analizzato un campione di polirematiche nominali, verbali e aggettivali, al quale sono stati applicati quattro criteri di analisi, quali: la flessione della testa; l'inserzione dei modificatori della testa; la pronominalizzazione della testa; e la dislocazione o topicalizzazione della testa.

Successivamente, per verificare la correttezza dei cambiamenti avvenuti a seguito dell'applicazione di tali criteri, è stato fatto ricorso ai *corpora* della lingua italiana e ad una serie di questionari somministrati a madrelingua italiani.

L'esito di tali analisi ha condotto la presente ricerca a 3 risultati principali:

1. In alcuni casi le parole costituenti la polirematica hanno presentato un basso grado di coesione interna, avvicinandosi quindi alla categoria dei sintagmi;
2. Laddove si è osservato un alto livello di coesione interna, le polirematiche sono state assimilate alle unità fraseologiche;
3. Nei casi in cui non è stato possibile individuare la tipologia di appartenenza della polirematica si è optato per la classificazione di “posizione intermedia” tra la categoria dei sintagmi e quella delle unità fraseologiche.

In particolare, in riferimento alle 63 polirematiche nominali analizzate, si è osservato un grado di coesione interna del 36%, verificato dalla seguente distribuzione:

- 25 accostamenti al sintagma;
- 23 accostamenti alle unità fraseologiche;
- 15 casi di “posizione intermedia” tra i due poli considerati.

In riferimento alle 34 polirematiche verbali analizzate, si è osservato invece un grado di coesione interna del 3%, verificato dalla seguente distribuzione:

- 19 accostamenti al sintagma;
- 1 accostamento alle unità fraseologiche;
- 14 casi di “posizione intermedia” tra i due poli considerati.

Infine, considerando le 13 polirematiche aggettivali analizzate, si è osservata la maggior manifestazione di coesione interna (del 92%), verificata dalla seguente distribuzione:

- 0 accostamenti al sintagma;
- 12 accostamenti alle unità fraseologiche;
- 1 caso di “posizione intermedia” tra i due poli considerati.

In conclusione è possibile affermare che il fenomeno delle polirematiche è soggetto ad una forte variabilità e conseguentemente risulta assai complicato, se non impossibile, redigere una

tassonomia completa ed esauriente di tutte le forme che tale fenomeno può assumere e diventa dunque necessario analizzare di volta in volta ogni singola polirematica italiana.

9. Resumé

Tato diplomová práce se zabývá víceslovnými pojmenováními, lingvistickým jevem, kterému italská lingvistika zatím, z našeho pohledu, nevěnovala dostatečnou pozornost.

Víceslovná pojmenování jsou spojení lexikologických jednotek, která jsou rodilými mluvčími vnímána jako jediné slovo. I přestože jsou víceslovná pojmenování tvořena složkami, které mají za normálních podmínek autonomní význam, porušuje tento lingvistický jev tzv. princip kompozicionality. To znamená, že význam celého víceslovného pojmenování nelze vyvodit z významů jednotlivých složek.

Slova tvořící víceslovná pojmenování vykazují rovněž v mnoha případech vysoký stupeň lexikalizace a podobají se tedy v tomto ohledu spíše slovům. V některých případech však nejsou vnitřní vazby víceslovných pojmenování tak pevné a je možné je narušit. Taková víceslovná pojmenování se pak podobají spíše syntagmatům.

Tato diplomová práce si klade za cíl vyhodnotit stupeň této vnitřní koheze. Za tímto účelem byl vybrán vzorek nominálních, verbálních a adjektivních víceslovných pojmenování, na který pak byla aplikována čtyři kritéria narušující tuto vnitřní kohezi. Jsou to: flexe hlavy, vložení modifikátorů hlavy, pronominalizace hlavy a dizlokace či topikalizace hlavy.

Změny, které nastaly po aplikaci těchto kritérií, byly ověřeny pomocí korpusů italského jazyka a prostřednictvím dotazníků, které byly vyplněny rodilými mluvčími.

Následně byla víceslovná pojmenování rozdělena do tří skupin v závislosti na výsledcích, které z výzkumu vyplynuly. Jednalo se o tyto tři skupiny:

1. víceslovná pojmenování, která vykazovala nízký stupeň vnitřní koheze, se v tomto ohledu podobala syntagmatům;
2. ta víceslovná pojmenování, která naopak vykazovala vysoký stupeň vnitřní koheze a jejichž tvořící složky tedy byly jen obtížně rozdělitelné, se v tomto ohledu podobala frazémům;
3. případy, které nevykazovaly dostatečnou míru vnitřní koheze, nebyly však ani tak silně lexikalizovány, že bychom je mohli přirovnat k frazémům, byly zařazeny do skupiny „na pomezí” mezi syntagmaty a frazémy.

Z výzkumu tedy vyplynulo, že:

Z celkových 63 nominálních víceslovných pojmenování

- 25 se podobalo syntagmatům
- 23 se podobalo frazémům
- 15 se nepodobalo žádné z těchto dvou skupin.

V závislosti na těchto číslech můžeme říci, že tento druh víceslovných pojmenování vykazuje vysokou kohezi svých vnitřních vazeb, a to ve 36% případů.

V případě 34 verbálních víceslovných pojmenování

- 19 se podobalo syntagmatům
- 1 případ se podobal frazémům
- 14 se nepodobalo žádné z těchto dvou skupin.

Z těchto čísel vyplývá, že vysoká vnitřní koheze se u těchto víceslovných pojmenování objevuje jen v 3% případů.

Nejpravidelněji se chovalo 13 adjektivní víceslovných pojmenování, z nichž

- 0 se podobalo syntagmatům
- 12 se podobalo frazémům
- 1 případ se nepodobal žádné z těchto dvou skupin.

Tento druh víceslovných pojmenování vykazuje nejvyšší stupeň vnitřní koheze. Chová se tak v 92% případů.

Po vyhodnocení výsledků je tedy evidentní, že kategorie víceslovných pojmenování je velmi různorodá, není ji tedy možné v tomto ohledu jednoznačně a systematicky klasifikovat. Proto je nezbytné na každého zástupce této skupiny pohlížet jednotlivě.

10. Bibliografie

- CASADEI, F. – FIORENTINO, G. – SAMEK-LODOVICI, V.: *L' italiano che parliamo*, Fara Editore, Santarcangelo di Romagna 1995
- ČECHOVÁ, M.: *Dynamika frazeologie*, Naše řeč, ročník 69, číslo 4, 1986
- ČERMÁK, F.: *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. 4. vyd., Karolinum, Praha 2011
- DANEŠ, F – HLAVSA, Z. – GREPL, M. a kolektiv: *Mluvnice češtiny, Skladba (3)*, Academia, Praha 1987
- DARDANO, M.: *Nuovo manualetto di linguistica italiana*, Zanichelli, Bologna 2005
- DARDANO, M. - TRIFONE, P.: *Grammatica italiana con nozioni di linguistica* (seconda edizione) Zanichelli, Bologna 1989
- FILIPEC, J.: *Česká frazeologie*, Naše řeč, ročník 67, 1984
- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*, Academia, Praha 1985
- GLUCKSBERG, S.: *Understanding Figurative Language (From Metaphors to Idioms)*, Oxford University Press, New York 2001
- GREPL, M. – Karlík, P.: *Skladba češtiny*, Votobia, Olomouc 1998
- GROSSMANN, M. – RAINER, F.: *La formazione delle parole in italiano*, Niemeyer, Tübingen 2004
- HAMPLOVÁ, S.: *Mluvnice italštiny*, Leda, Praha 2004
- JEŽEK, E.: *Lessico. Classi di parole, strutture, combinazioni*, Il Mulino, Bologna 2005
- LEPSCHY, A. L. – LEPSCHY, G.: *La lingua italiana: storia, varietà dell'uso, grammatica*, Bompiani, Milano 2002
- NĚMEC, I.: *K problému slovníkové definice*, Naše řeč, ročník 65, číslo 3, 1982
- PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické sémantiky (Principy formálního modelování významu)*, Karolinum, Praha, 1998
- PITTANO, G.: *Frase fatta capo ha - Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano*, Zanichelli, Bologna 2009
- SALVI, G. - VANELLI, L.: *Nuova grammatica italiana*, Il Mulino, Bologna 2004
- SAUSSURE, F.: *Kurs obecné jazykovědy*, Academia, Praha 1996

SCALISE, S.: *Le strutture del linguaggio. Morfologia*, Il Mulino, Bologna 2004

SCALISE, S. - BISETTO, A.: *La Struttura delle Parole*, Il Mulino, Bologna 2008

ŠTICHAUER, P.: *Tvoření slov v současné italštině*, Karolinum, Praha 2007

články volně dostupné na treccani.it

DE ROBERTO, E.: *Sintagma nominale*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

FALOPPA, F.: *Collocazioni*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2010)

FALOPPA, F.: *Modi di dire*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

MASINI, F.: *Parole polirematiche*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

MIGLIORINI, B.: *Agglutinazione*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (1929)

STRUDSHOLM, E.: *Sintagma preposizionale*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

STRUDSHOLM, E.: *Sintagma verbale*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

STRUDSHOLM, E.: *Tipi di sintagmi*, Treccani, Enciclopedia dell'Italiano (2011)

